

**Ortaçağ Anadolu Devletlerine-Beyliklerine Ait Yeni Bulunan
Numizmatik Materyaller**

Mustafa KALKAN*

Özet

Anadolu, birçok coğrafyanın geçiş güzergâhı olması sebebiyle tarihin farklı dönemlerinde uzak ülkelerden gelen kavimlere ev sahipliği yapmış, topraklarında yaşayan halkları asırlarca doyurmuştur. İlkçağlardan itibaren yoğun yerleşim alanı olan Anadolu, Ortaçağ devletleri döneminde de bütün canlılığı ile ticari ilişkilerin devam ettirdiği sürece ev sahipliği yapmıştır. Anadolu, bu ticari canlılıktan nasibini almış, tacirlerin, tarımla uğraşan halkın, hayvancılıkla uğraşan çobanların, zenginlikten her zaman payını alan yerel yöneticilerin, farklı metal türleriyle varlıklarına zenginlik kattıkları bir coğrafya olmuştur.

Zenginlik sikkelere yansımış, aynı dönemde hüküm süren onlarca devletin parası kervanlarla gelen tüccarlarla birlikte Anadolu'da kullanılmıştır. Farklı tip ve metallere oluşan olağanüstü bir çeşitlilik yakalanmış, son zamanlarda bulunan yeni sikkelerin ışığında dönemini aydınlatan, tarihi meselelere ışık tutan örneklerle karşılaşmıştır. Osman Bey-Orhan Bey dönemine ait yeni sikkeler, farklı vassallık ilişkilerini ortaya koyarken, Emir Timur'a ait ilk kez karşılaşılan örnekler, Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'da Timur'un askeri hareketleri, beyliklerle olan ilişkileri ve dönemin ekonomik hayatı hakkında daha sağlıklı bilgileri edinmeyi mümkün kılmıştır.

Numizmatik literatüründe bugüne kadar yayınlanmamış örneklerin yanı sıra, bilinen ama farklı tip ve ağırlıklarla diğer örneklerden ayrılan sikkeler incelenerek, dönemleri açısından ifade ettikleri önem üzerinde durulmuştur. İlk kez yayınlanan sikkeler, şekil, tip, ağırlık ve

* Doç. Dr. Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, kalkan12@hotmail.com. (Makale gönderim tarihi: 21.03.2020; Makale kabul tarihi: 16.05.2020)

üzerlerindeki tasvirlerle birlikte tanımlanarak, bağlı buldukları kültür çevresinin özellikleri açısından da ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Anadolu mangırları, Saltuklular, Artukoğulları, Anadolu Selçukluları, İlkhanlar.*

Newly Found Numismatic Materials of Medieval Anotolian States-Principalites

Abstract

Due to the fact that Anatolia is a transit route for many geographies, Anatolia has hosted tribes coming from distant countries in different periods of history, and has fed the peoples remaining on its territory for centuries. Anatolia, which has been intense settlement since ancient times, hosted as long as trade relations with all its vitality were maintained during the Middle Ages. Anatolia has been the geography where traders, agricultural people, shepherds, livestock dealers, and local administrators, who always get their share of wealth, add wealth to their assets with different metal types.

The reflection of wealth on coins, the money of tens of governments that ruled in the same period entered Anatolia with traders coming with caravans. In the light of the new coins found recently, an extraordinary variety of different types and metals have been caught, and examples have shed light on historical issues with the discovery of new coins illuminating the period. While the new coins belonging to the period of Osman Bey-Orhan Bey reveal different vassality relations, the examples encountered for the first time by Emir Timur, the military movements of Timur in Anatolia after the Ankara War, their relations with the principalities and the healthier life of the period. made it possible to obtain information.

Besides the examples that have not been published in the numismatic literature, the coins that are known but different from

other samples with different types and weights are examined and the importance they express in terms of their periods is emphasized. The coins, which were published for the first time, were defined together with the shape, type, weight and depictions on them, and were also discussed in terms of the characteristics of the culture environment they are connected to.

Key Words: *Anatolian coins, Salduqid, Artuqid, Seljuq of Rum, Ilkhans.*

Giriş

Ortaçağ, insanlığın savaşlarla geçirdiği, birçok devletin yok olduğu, parçalanmış etnik grupların farklı ya da yakın coğrafi çevrelerde yeni devletler ve beylikler kurduğu bir zaman dilimi olarak kabul edilir. Aynı zamanda nüfusun artışıyla birlikte, köle ticareti dâhil olmak üzere, yüksek kâr oranlarıyla uzak pazarlarda yüzlerce farklı tür eşya ve malın el değiştirdiği bir kronolojik süreç şeklinde de tanımlanmıştır. Ticaretin binlerce kilometrelik mesafelerde yüksek kâr oranları ve ağır vergilere rağmen yapılabildiği bir dönemde, ticaret yolları üzerinde görülen salgın hastalıklar gibi olumsuzluklar da hareketliliğin önünü alamamıştır. Üretim fazlasını satarak, ihtiyaçlarını karşılayıp varlığını sürdüren ve bunun dışında başka bir yolu olmayan yerleşik dünya, bütün zorluklara rağmen geri adım atmayacak, ticareti devam ettirecektir. Feodal ilişkilerin Avrupa'yı kasıp kavurduğu, kilisenin güç toplama mücadelesine giriştiği batı dünyasında, ekonomik hayat çok daha ağır şartlar altında devam ederken Asya refah seviyesi itibarıyla en iyi dönemini yaşamaktadır.

Ticaretten elde edilen yüksek gelir, zenginleşen halklar, uzak mesafelere götürülen değerli emtia, lüks tüketim malzemeleri ve farklı metal türleri, bu dönemde Ortaçağ Asya'sını tanımlamaktadır. Ekonomiler zamanla gelişip güçlendiği için alışverişlerde kullanılan dinar, dirhem ve felse standart hale getirilmiş, her ülke değişim değeri ve metal üzerinden diğer ülkelerin sikkelerini dönemin borsalarında belirlenen normlara göre almış ve satmışlardır. Ortaçağ halkları, zenginleştikleri için ilimde sanatta mimaride musikide çığır açan

yeniliklere imza atmaya başlamış, teknolojik değişimi yakalayarak dönemin büyük güçleri arasındaki yerlerini almışlardır.

İslam dünyası, her ne kadar mücadelelerle dolu bir tarihi seyri yaşamaya devam etse de bu mücadeleler kazanımlarını ortadan kaldırmamış, sosyal hayat her ülkede belirlenen kurallara ve ticari ilişki ağlarına göre sürdürüle gelmiştir. Büyük Selçuklularla Karahanlıların, Gaznelilerin, İdil ve Tuna Bulgarlarının ve Harzemşahların ticari, askeri ve kültürel ilişkileri devam etmiştir. Devletlerin sona ermesiyle birlikte sınırları içinde kalan ya da daha uzak bölgelere yönelerek buraları ele geçiren kolları, farklı coğrafyalarda yeni devletler kurmaya başlamışlardır. Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra Anadolu'da kurulan büyük beylikler, bölgede yerleşecek ve yerli ahali ile karışıp kaynaşarak zamanla yeni yurtlarına her yönüyle hâkim olmaya başlayacaklardır. İlk Dönem ya da Büyük Beylikler bir diğer adıyla Anadolu Devletleri şeklinde tanımlanan beyliklerin darbettirdikleri paralar dikkat çekicidir. Bazı beyliklerin yerleşim alanları, ağırlıklı olarak belirli etnik gruplardan oluştuğu için eski Asya geleneğine dayalı ticari hareketlilik yaşanmış, darbedilen sikkeler de bile Orta Asya sikke geleneği devam ettirilmiştir. Bazı bölgelerde ise, Hıristiyan, Süryani, Rum ve Musevi olan yerli ahalinin demografik üstünlüğe sahip olması sebebiyle sikkelerin üzerinde Roma-Bizans dönemine ait figür ve ağırlık ölçüleri kullanılmış, diğer yüzde hâkim olan sınıfın dili olan Arapça tercih edilmiştir. Uyumlu bir yaşam biçimi zamanla oluşmuş, annesi Hıristiyan ya da Süryani olan genç Türkler, farklı medeniyet daireleri içinde yer almanın avantajları ile büyümüşlerdir. Ticareti, mimariyi, sanatı, musikiyi, Anadolu'nun yerli ahali olan Rumlar'dan Museviler'den ve Süryaniler'den öğrenen konargöçer topluluklar, zamanla şehir hayatının detaylarına malik olacak ve kısa sürede aradaki mesafeyi kapatmaya başlayacaklardır.

Zamanla şehirlileşen konargöçerlerin diğer toplumlardan fazla farkları kalmayacak, ticareti de onlar kadar öğrenecek ve yerleşiklerle varlık mücadelesine girişeceklerdir. Bu dönemde tedavülde olan özel örnekler ele alınarak incelenip, her sikkenin stilistik değerlendirmesi, kullanılan damgaların anlamları ve kime ait oldukları, metal alaşımları ve

özellikleri analiz edilerek dönemleri açısından ifade ettikleri anlamlar üzerinde durulmuştur. Sikkelerin altında yer alan açıklamalar ve üzerlerindeki Arapça, Farsça, Osmanlıca yazılar okunarak değerlendirilmiştir, dönemleri ve sultanları hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Sikkelerin dünya literatüründeki karşılıkları ve kısaltmalar ise kaynakçadan sonra verilerek alan uzmanları tarafından kullanılması sağlanmaya çalışılacaktır.

Anadolu Devletleri: Saltukoğulları, Mengücekler, Artukoğulları ve Zengiler.

Saltukoğulları (1102-1202)

Büyük Selçuklunun yıkılma süreci öncesinde Anadolu'nun keşfi için gerek 1018 yılında düzenlenen saldırılar, gerekse daha sonra yerleşmeye matuf olarak yapılan hareketler ve akabinde tasarlanan iskân faaliyetleri sebebiyle Bizans kaleleri ve askeri garnizonları hedef alınmıştır. Bizans'ın içinde bulunduğu durum, mali bunalımlar, isyan hareketleri, ağır vergiler, bölge halkını taraf belirlemeye zorladığı için zamanla Anadolu'ya yerleşen halk benimsenecek ve adil yönetim anlayışı, yerli halkın beyliklerle hızlı bir şekilde kaynaşmasını sağlayacaktır.

İlk (Erken) Beylikler olarak da bilinen bu devletler, İslam medeniyeti dairesi içinde yer alıyor olmaları sebebiyle örfi hukuklarını uygularken, şeri hukukun hükümlerine riayet ederek, iyi birer Müslüman olarak yerine getirilmesi gereken dini vecibelerini harfiyen ifa etmişlerdir. Müslüman olmalarına rağmen yaşam şekilleri ve devlet anlayışlarını darbettirdikleri sikkelerde de göstererek, İslami sikke geleneği dışına çıkıp, dinar, dirhem ve felslerinde hayvan resimleri ve insan figürleri kullanmaya devam etmişlerdir. Bu geleneklerin terk edilmesi ve eski ananelerden kopma süreci birkaç yüz yıl daha varlığını devam ettirecek, Osmanlı Devleti'nin sonuna doğru konargöçer yaşam biçimine ait izler silinerek unutulacaktır.

Aşağıda seçilerek bazı örnekleri verilen felsler, Erzurum ve çevre illerde (Erzincan-Kars) darbedilen tiplerdir. Diğer beyliklerle mukayese

edildiğinde daha yalın-basit kalan bu sikkeler de Roma-Bizans sikke geleneğinin izlerini taşımaktadır. Orta Asya geleneğinden getirilen geometrik şekiller ve sikkelerin değerini üzerindeki noktalarla belirleme anlayışı, Göktürklerden sonraki dönemde kullanılan sikkelerden süregelen bir değer biçme yaklaşımını taşımaktadır. Gerek şekiller, gerekse metal kalitesi, sikkelerin yerel ustalar tarafından kesildiğini açıkça göstermektedir. Üzerlerindeki Arapça yazılar da istenilen güzel hat özellikleri taşımamakta, sikkenin yüzeyinde yalın kalmaktadır.

١ عزالدین عزالدین ٢ عزالدین عزالدین

Sikke Nu 1:Ç.:17X14.5 mm, A.:1.075 gr. AE. RRR. Fels. *Sikke Nu 2*:Ç.:15X13.8 mm, A.:1.386 gr. AE. RRRR. Fels. *Sikke Nu 3*:Ç.:20X19.5 mm, A.:3.703 gr. AE. RRRRR. Fels. *Sikke Nu 4*:Ç.:18.5X17 mm, A.:1.947 gr. AE. RRRRR. Fels.

[Zeno:172420/Zeno:223117/KEK:Env.6259/Zeno:?](#)

Sikke Nu 1: Ön yüzünde "izzeddin" yazısı, arka yüzünde ise ortası noktalı olarak çerçevelenmiş büyük haç resmi mevcuttur. Anadolu'ya düzenlenen Haçlı Seferleri döneminde darbedilmiş olabilir. www.zeno.ru benzeri bir sikkeyi, Christian East-Hıristiyan Doğu sikkeleri arasında tasnif etmiştir. Sikkenin benzerliği sebebiyle Saltuklulara ait bilinmeyen bir başka sikke olabileceği de düşünülmektedir. İzzeddin Saltuk ibn Ali, H.523-563/M.1129-1168 yılları arasında tahtta kalmıştır. *Sikke Nu 2*: Ön yüzünde çember içerisinde altı noktalı çiçek motifi, arka yüzünde iki çemberin sekiz formu çizerek yan yana tasvir

edildiği bir figür vardır. Saltuklu sikkelerinde görülen figüre benzemektedir. Aşağıda yer alan tanımlanamamış Saltuklu sikkesi ile ön yüzde aynı figüre sahiptir. *Sikke Nu 3*: Ön yüzünde geometrik şekil, üstünde Nasr ?, arka yüzünde çember içinde altı yapraklı çiçek formu vardır. Benzer bir örnek, Anadolu Selçuklu Sultanı III. Keyhüsrev'e aittir. Darp yeri ve tarihi yoktur. Bilinmeyen ve literatüre geçmemiş bir Saltuklu sikkesi olabileceği üzerinde de durulmaktadır. *Sikke Nu 4*:Ön yüzünde "izz", arka yüzünde ise "eddin" yazısı yer alır, ortası noktalı olarak çerçevesiyle büyük bir haç resmi mevcuttur.

٥ عزالدنيا و الدين ٦ نصير الدين كيزيل ارسلان محمد بن صديق السلطان

المعظم ميكانيل بن ارسلان ٧ عزالدنيا و الدين

Sikke Nu 5:Ç.:12X11 mm, A.:0.737 gr. AE. RRR. Fels. *Sikke Nu 6*:Ç.:24.5X 21.5 mm, A.:5.573 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 7*:Ç.:22.5X21.5 mm, A.:4.930 gr. AE.

RRRRR. Fels. KEK:Env.5075/ŞBK:Env.1341/1561 Zeno:180844/Zeno: ?

Sikke Nu 5:Ön tarafında sağ elinde labarum tutan imparator tasviri cepheden verilmiştir, arka tarafında izzed'dünya ved'din yazılıdır. Alan otoritelerinden Kamil Eron, sikkeyi Anonim Selçuklusunu olarak değerlendirmektedir. İzzeddin Saltuk ibn Ali (H.523-563/M.1129-1168) yılları arasında tahtta kalmıştır. *Sikke Nu 6*:Ön yüzde ortada Nasreddin Muhammed ibni Saltuk, etrafında el sultanu'l muazzam Tuğrul bin Aslan yazılıdır, arka tarafında atlı süvari tasviri sola doğrudur, süvari geriye doğru ok atmaktadır, sağda karaca figürü vardır,

Erzurum darplı olduğu bilinmektedir ve H.575/M.1179-80 tarihlidir.¹ Nasreddin Muhammed ibni Saltuk (H.563-587/M.1168-1191) yılları arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 7*:Ön tarafında izzed'dünya, arka tarafında ise tam olarak anlaşılamayan bir sultan portresinin yanında ved'din yazısı mevcuttur. Örneği tespit edilememiştir. Saltukoğullarına ait olduğu düşünülmektedir.

Mengücekler (1080-1228)

Anadolu'ya ilk olarak gelen beylikler arasındadır ve Erzincan bölgesine yerleşmişlerdir. Daha sonra yayılarak Tunceli, Elazığ, Divriği ve Şebinkarahisar taraflarına doğru yönelmeye başlamışlardır. Sultan Alparslan'ın Malazgirt Savaşı'nı kazanmasında büyük katkıları olan komutanları arasındadır. Bu fetih hareketleri sırasında şehit düşmüştür, daha sonra yerine oğlu İshak geçmiş ama beyliğin siyasi olarak büyümesini sağlayamamış, aksine beylik parçalanarak iki kola ayrılmıştır. Erzincan Kolu, Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad tarafından ele geçirilmiş, Divriği Kolu ise daha sonra kendi istekleri ile Selçuklu topraklarına dâhil olmuşlardır. Mengüceklerin bir diğer şanssızlığı ise, Saltuklular gibi büyük bir beyliğe yakın bölgede genişlemeye çalışmış olmalarıdır. Diğer taraftan sınır komşuları olan Artuklular daha güçlü bir beyliktir ve sınırlarını çevreleyen bölgelerde hâkim oldukları için, sıkıştıkları bölgelerden ileriye doğru hareket etmeleri imkânsız hale gelmiştir.

Aşağıda az sayıda olan örnekleri arasından seçilerek verilen felsler, Saltuklu sikkelerine göre daha ince bir işçiliğe ve metal ağırlığına sahiptir. Saltuklu sikkelerinde Hıristiyanlık geleneği üzerine darbedilen figür ve tipler çok sayıdadır. Sikkelerin üzerlerindeki yazı stilleri ve

*Araştırmamızda yer alan bütün sikkeler, ilk kez bu araştırmada yayınlanmıştır. Daha önce herhangi bir yerde (birkaç örnek hariç) kullanılmamış ve neşredilmemiştir. Makalede yer alan sikkelerin tamamı, koleksiyonerlere ait neşredilmemiş, fels ve dirhemlerden oluşmaktadır.

¹ Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Katalogu, Türkistan Hakanları, el Sebüktegin, Horasan ve Irak Selçukileri, Beni Salduk, Beni Mengüç, Danişmendliler, Rum Selçukileri, Karaman, Aydın, Saruhan, Mıntıka-i Germiyan ve İsfendiyaroğulları, Beni Eratna, Karakoyunlu, Akkoyunlu Meskûkâtı*, Kostantiniye, 1321, s. 521.

çapları, Saltuklu sikke geleneği dışında bir gelişim seyrine sahip olduklarını göstermektedir.

٨ سيف الدين شاهنشاه بن سليمان بن اسحق حسام اميرالمومنين

سلطان المعظم عزالدنيا والدين ابو الفتح قلج ارسلان بن مسعود ناصر اميرالمومنين

٩ تعالى العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله فخرالدين بهرامشاه بن داود ضرب ارزنجان

Sikke Nu 8:Ç.:26.5X22 mm, A.:8.378 gr. AE.RRRR. Dirhem. *Sikke Nu 9*:Ç.:27X26 mm, A.:8.256 gr. AE. RRR. Dirhem.

[KEK:Env.5659/Zeno:155006/54030/KEK:Env.3283/Zeno:212443.](#)

Sikke Nu 8:Ön yüzünde fahrü'l ümera Seyfeddin Şahinşah bin Süleyman bin İshak Hüsam emirü'l müminin, diğer yüzünde sultanu'l muazzam izzed'dünya ved'din Ebu'l feth Kılıç Arslan bin Mesud, Nasr emirü'l müminin yazılıdır.² Mengücekoğullarının Divriği Kolu'na mensup olan Seyfeddin Şahinşah'a aittir ve H.573/M.1177 tarihlidir. Bu beylik, Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'a tabidir. Seyfeddin Şahinşah bin Süleyman bin İshak Hüsam'ın H.573/M.1177-8 tarihlerinde hüküm sürdüğü bilinmektedir. *Sikke Nu 9*:Ön yüzünde ortada teala, etrafında el abdüz'zaif el muhtaç ila rahmetullah diğer yüzünde Behramşah bin Davud yazısı, etrafında ise H.616/M.1219-20 tarihi vardır. Behramşah bin Davud (H.563-622/M.1167-1226) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Artukoğulları (1102-1409)³

Artukoğulları, Mardin, Hısnkeyf, Amid (Diyarbakır) ve Harput şehirlerinde kurulan bir beyliktir. Artuk, Türkmen dilinde fazlalık, ortak anlamlarında kullanılmıştır. Artuklular, Selçuklu boyları içinde en büyük bod birliğine sahip olan boylar arasında sayılır. Alparslan'ın hizmetinde

² Tevhid, *Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Katalogu...*, s. 522.

³ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara 2011, s. 46-50.

Malazgirt Savaşı'nda yer alan komutanların listesinde adı zikredilmektedir. Son araştırmalar, Döğer Boyu'na mensubiyetini, Kayı Boyu'na bağlılıklarının idari olduğunu ortaya koymaktadır. Artuk Bey, Karmati İşyanlarını bastırması için Melikşah tarafından Laristan bölgesine gönderilmiştir. Artuk Bey'in Irak'a gönderilmesinin sebebi olarak Kutalmış'ın oğlu Süleyman ile arasındaki rekabet gösterilir. Daha sonra Amid kalesinin ele geçirilmesi sırasında Melikşah ile ters düştü ve Suriye Meliki Tacüddeve Tutuş'a sığındı o da daha sonra Artuk Bey'i Kudüs'e vali olarak atadı. 1091 yılında Artuk Bey'in ölümünden sonra oğulları arasında beylik kollara ayrıldı. Artuk Bey'in oğulları Sökmen ve İlgazi ülke yönetimini ele aldılar. Bu taksimat, Sökmaniye (Hıskeyf Kolu), İlgaziye Kolu (Mardin) ve Harput Kolu olarak isimlendirildi. Kollardan en uzun süre hüküm süren Mardin Kolu olmuş, Akkoyunlularla başa çıkamayacaklarını anlayınca Mardin'i Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'a teslim etmişlerdir, böylece Artuklu Devleti tarihin derinliklerindeki yerini almıştır.

Bir kültür, sanat merkezi olan Mardin'in yanı sıra Hıskeyf ve Diyarbakır farklı medeniyetlerin kaynaşma mekânıdır. Süryanilerin, Yahudilerin, Arapların, Perslerin ve Türklerin yaşam alanı olan bu şehirler, binlerce yıllık ticaret ve kültür merkezleri haline dönüşerek çekim alanları oluşturmuşlardır. Ortadoğu'ya Arap ve Pers dünyasına açılan sınır bölgelerinde bulunuyor olması sebebiyle sürekli olarak zenginleşmiş bu da büyük güçlerin bölgeye yönelerek mevcut kaynakları ele geçirme isteğine dönüşmüştür. Birçok büyük hükümdar ve kral bu şehirleri ele geçirmek için amansız mücadele vermiştir. Akkoyunlular, Karakoyunlular, İlhanlılar, Memluklular, Eyyübiler, Timurlular ve Osmanlılar gözlerini bu şehirlere dikmişlerdir.

Zenginliği dillere destan olan şehirlerin, sanat ve mimarideki eşsizliği de dönemin kaynaklarına yansımıştır. Bu eserler günümüze kadar ulaşmıştır, el zanaatlarından gümüş işlemeciliği, değerli taş ustalığı, ahşap oyma ve kakma işçiliği, deri işleme ve bakır işçiliği şaheserlerle ortaya konmuş, birçok ülkenin müzelerini eşsiz örnekleriyle süslemiştir. Artuklu sikkeleri de diğer zanaat alanlarından geri kalmamış, tarihte

bilinen Lidya, Grek ve Roma sikkelerindeki ihtişamlı kabartma teknikli örneklerden sonra numizmatik litaretüründeki yerini almıştır. Dünyada en çok aranan sikkeler arasında yer almalarının sebebi metal kalitesi, büyüklük, işçilik kalitesi, kalıp özellikleri ve kabartma tekniğidir. Bu şaheserlere aşağıda farklı dönemlerden seçilen az sayıda örnekler yer verilmiştir. Her kol için elimizde yüzlerce örnek mevcuttur fakat sayfa sınırlaması sebebiyle sınırlı sayıda örneklerle yetinilmiştir.

۱۰ الامام الملك ال مسعود قطب الدين سكرمان بن محمد بن قرا ارسلان النصر امير المو
منين سنة ۵۹۴

۱۱ الملك الكامل ناصر الدين الملك الاشراف مظفر الديت موسى ابى بكر ضرب بامد سنة
۶۲۴ الامام المستنصر امير المومنين الملك المسعود ركنالدين مودود بن محمود بن محمد
بن قارا ارسلان

۱۲ الملك العالم العادل نجم الدين ملك دياربكر ابوالمظفر البهى بن تمر تاش بن ايل غازى بن
ارتق سنة ۵۵۸

Sikke Nu 10:Ç.:26X24.5 mm, A.:8.795 gr. AE. R. Fels. *Sikke Nu 11*:Ç.:20X19.5 mm, A.:3.556 gr. AE. RRR. Fels. *Sikke Nu 12*:Ç.:30X29.5 mm, A.:9.370 gr. AE. RR. Dirhem. [KEK:Env.1683/Zeno:239194/](#) [KEK:Env.6718/Zeno:67847](#).

Sikke Nu 10:Ön yüzünde el İmam el Melik el Mesud Kutbeddin Sökmen bin Muhammed bin Kara Arslan, etrafında el İmam el Nasr emirü'l müminin, arka yüzünde sağ elinde asa tutan hükümdar tasviri, çevresinde sene

H.594/M.1197-8 yazılıdır.⁴ el Melik el Mesud Kutbeddin Sökmen bin Muhammed bin Kara Arslan, H.581-597/M.1185-1201 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 11*:Ön yüzünde el Melik el Kamil Nasreddin el Melik el Eşref Muzaffereddin Musa bin Ebubekir, etrafında duribe bi Amid, H.624/M.1226-7, el İmam el Mustansır emirü'l müminin, el Melik el Mesud Rükneddin Mevdud bin Mehmed, etrafında bin Kara Arslan bin Artuk yazılıdır. Rükneddin Mevdud, H.619-629/M.1222-1232 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 12*:Ön yüzünde el melikü'l âlim el adil Necmeddin meliki Diyarbekir, arka yüzünde Ebu'l Muzaffer Alp bin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk, sene H.558/M.1163-4 yazılıdır. Her iki yüzde de başı taçlı ve diademli hükümdar tasviri vardır. İran sikke tipi ve Roma sikke tipi bir arada tasvir edilmiştir. Necmeddin Alp+Ebul Muzaffer, H.547-572/M.1152-1176 yılları arasında hüküm sürmüştür, Halife Müstencid, H.560-566/M.1164-1170 dönemine denk gelmektedir.⁵

۱۳ هولاءو المعظم الملك المظفر قارا ارسلان

۱۴ لاله الا الله محمد الامير رسول الله السلطان العادل الملك الظاهر خلدالله ملكه ضرب امد

۱۵ ايل غازی لمو لاتا المالك العالم العادل قطب الدين ملك الامراشاه دياربکر بن الپی بن ایل غازی تمر تاش بن ارتق

Sikke Nu 13:Ç.:22X21.5 mm, A.:3.199 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 14*:Ç.:15X14.5

⁴ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, C.1, İstanbul 1974, s. 394.

⁵ Ramazan Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih Artuklu Sikkeleri*, Ankara 2017, s. 75.

mm, A.:1.227 gr. AR. RR. Dirhem. *Sikke Nu 15*:Ç.:32.5X31 mm, A.:11.888 gr.
 AE. R. Dirhem. [Zeno:183585/KEK:Env.6523/ Zeno:81331/Zeno:147984](#).

Sikke Nu 13:Ön tarafında Hülagü el muazzam, arka tarafında ise el melik el muzaffer Kara Arslan yazılıdır. Sikke, İlhanlı hâkimiyeti altında vassal statüsüyle darbedilmiştir. Muzaffer Fahreddin Kara Arslan, H.659-693/ M.1260/1-1293-4 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 14:Ön yüzünde kelime-i tevhid, Muhammed el emir resulallah, arka yüzünde el sultanu'l adil el Melik Zahir halledallahu mülkehu duribe Amid yazılıdır, darp tarihi okunamamıştır.⁶ 2 dirhem değerindedir. Zahir İsa bin Davud, H.778-809/ M.1376-1407 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 15:Ön yüzünde İlgazi li mevlana el malikü'l alimü'l adil Kutbeddin melikü'l ümera şah-ı Diyarbekir, arka yüzünde İlgazi bin Alp bin Timurtaş bin Artuk yazılıdır.⁷ Sikkenin darp yeri Mardin'dir ama darp tarihi ve yeri yazılmamıştır. II. Kutbeddin Gazi (H.572-580/M.1176-1185) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Zengiler (1127-1259)

Musul Atabeyiği adıyla da bilinen ve İmadüddin Zengi'nin temellerini attığı, Urfa Haçlı Kontluğuna son vererek sınırlarını Dimaşk ve Urfa bölgesine kadar genişleten bir beyliktir-devlettir.⁸ Caber kuşatması sırasında bir kölesi tarafından öldürülmüştür. Yerine geçen iki oğlundan Nureddin Mahmud Zengi dikkat çekecektir.

Haçlılarla mücadele ederek Urfa'nın muhafazasını sağladığı gibi gelen bütün Haçlı saldırılarını akıllıca keserek, kontrol altında tutmayı başarmıştır. II. Haçlı Seferi'ndeki zaferleri Nureddin Zengi'nin itibarını artırdı, 1154 yılında Dimaşk'ı alan sultan dönemin en büyük devletlerinden birine sahip oldu.

Selçuklularla ve Abbasi Halifeliği ile ilişkilerini akıllıca yürüten Mahmud, daha sonra Harran bölgesine saldırarak buraları ele geçirdi. Mahmud'un hastalığı sırasında tekrar saldırıya geçen Haçlı kuvvetlerine

⁶ İbrahim Artuk, *Cevriye Artuk, Artukoğulları Sikkeleri*, İstanbul 1993, s. 127.

⁷ Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih Artuklu Sikkeleri*, s. 85.

⁸ Halil İbrahim Gök, *Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu)*, Ankara 2013, s. 78.

karşı yardım istedi Musul Atabeyliği yardımında bulundu ve vuku bulan çarpışmaları tekrar kazandılar. Mahmut'un ölümü üzerine hanedanlık mensupları arasında mücadele başladı, yerine geçen oğlunu tanımayanlar Musul Atabeyliği ile birlikte hareket ettiler, bu arada Selahaddin Eyyübi bölgeye saldırı düzenledi, yaşanan çarpışmalarda Selahaddin birçok yeri ele geçirdi. Haçlı Seferlerinin başlamasıyla birlikte tekrar ittifak yapıldı ve başarılı mücadeleler verildi. 1193 yılında Selahaddin'in ölümüyle birlikte tekrar kendi içişlerinde mücadelelere başladılar, Artuklularla toprak mücadelesine giriştiler.

Moğol saldırılarından kaçan Celaleddin Harzemşah'ın bölgeye gelmesiyle birlikte ona yardım kararı alan Kökböri, çeşitli çarpışmalara katıldı. Lülü'nün Zengi sultanını öldürmesiyle ana kolun hâkimiyeti sona erdi ama diğer kollar varlığını sürdürmeye devam etti. Lülü'nün 1259 tarihinde ölümüne kadar Musul bölgesi hâkimiyeti altında kaldı.

Musul, Halep, Sincar ve Şehrizer kolları dağınık olarak varlıklarını devam ettirdiler. Zengiler, İslam dünyasını Selahaddin Eyyübi ile birlikte koruyan ve Haçlıların büyük katliamlar yapmasının önünü önemli ölçüde kesen devlet olarak bilinir. Aynı zamanda Zengi sikkeleri, Artuklu sikke geleneğine benzer özellikler taşımakta, iri, gösterişli ve kabartma tekniği ile darbedilen örneklerle dikkat çekmektedir. Sınırlı sayıda sikke çeşidi ile bilinen bu dönem paraları, üzerlerindeki figürlerle Roma-Bizans darp geleneğinin izlerini taşımaktadır.

١٦ الملك العدل العالم ملك امراء الشرق و الغرب طغرل تكين ايباك مودود بن اقسنقر بن
زكي سنة ٥٥٦ ١٧ الملك المظفرسنجرشاه بن غازي الناصرلدين الله امير المؤمنين الملك
الناصر يوسف بن ايوب سنة ٥٨٤

١٨ الامام الناصر لدين الله الملك المنصور قطب الدينيا والدين ضرب بسنجر سنة ٥٩٦

Sikke Nu 16:Ç.:29.5X27.8 mm, A.:11.057 gr. AE. R. Fels. *Sikke Nu 17*:Ç.:29.5X28.5 mm, A.:10.149 gr. AE. R. Dirhem. *Sikke Nu 18*:Ç.:23.6X23.5 mm, A.:12.124 gr. AE. R. Dirhem. [Zeno:143070/KEK:Env.5219/](http://zeno.org/143070/KEK:Env.5219/)
[Zeno:44024/KEK:Env.1495/Zeno:212532/KEK:Env.3667.](http://zeno.org/44024/KEK:Env.1495/Zeno:212532/KEK:Env.3667/)

Sikke Nu 16:Ön yüzünde el melikü'l adil el âlim melikü'l ümera eş'şark ve'l ğarb Tuğrul Tegin Atabek, etrafında Mevdud bin Aksungur bin Zengi, arka yüzünde ise cepheden hükümdar portresi, üstte iki melek figürü, sağ yanda ve sol yanda H.556/1161 tarihi yazılıdır.⁹ Güzel kufi bir hat kullanılmıştır. Musul Zengilerine aittir, Kutbeddin Mevdud, H.544-564/M.1149-1169 yılları arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 17*:Ön yüzünde el Nasr lidinillah emirü'l müminin el melik el Nasr Yusuf bin Eyüb, etrafında sene H.584/M.1188-9 tarihi vardır ve darp yeri yoktur. Arka yüzünde cepheden hükümdar portresi, etrafında el melik el Muzaffer Sencer Şah bin Gazi yazılıdır.¹⁰ Muizzeddin Sancar Şah bin Gazi (H.576-605/M.1180-1208) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Sikkenin üzerinde Eyyübi Sultanı Yusuf bin Eyüb ve Halife el Nasır'ın adı zikredilmiştir. Cezire Zengileri'ne ait bir sikkedir.¹¹ *Sikke Nu 18*:Ön yüzünde el imam el Nasr lidinillah el melik el Mansur kutbed'dünya ved'din, etrafında Muhammed bin Mevdud bin Zengi, arka yüzünde elinde şerper tutan hükümdar portresi sola doğru resmedilmiştir, etrafında duribe Sancar sene H.596/M.1199-20 tarihi yazılıdır.¹² Kutbeddin Muhammed, H.593-616/M.1197-1219 tarihleri arasında hüküm

⁹ http://medievalcoins.ancients.info/cgi-bin/webdata_coinbase.pl?fid=1134082145.019&query=%26Ruler%3DQutb%2BaDin%2BMawdud%2Bbin%2BZangi%26pagenum%3D1%26cgifunction%3DSearch&cgifunction=form

¹⁰ https://db.stevealbum.com/php/lot_auc.php?site=1&sale=17&lot=619&lang=1

¹¹ Ramazan Uykür, El Cezire (Cizre) Zengi Atabeglerinin Sikkeleri", *TOD*, Mart 2018, Yıl:11, S.XXXIII, s. 28-29.

¹² http://medievalcoins.ancients.info/cgi-bin/webdata_coinbase.pl?fid=1134082145.04&query=%26Ruler%3DQutb%2BaDin%2BMuhammad%2Bbin%2BZangi%2BII%26pagenum%3D1%26cgifunction%3DSearch&cgifunction=form

sürmüştür.

Eski Roma sikke geleneğindeki alımlı-gösterişli kompozisyonlar, bu sikkeleri çekim merkezine oturtturmuştur. Sikkelerin üzerindeki kral resimleri, komutan perspektifleri, gündelik hayata ait manzaralar, hayvan kompozisyonları, hayranlık uyandıracak kadar güzel sahneler barındırmaktadır. Bu da Artuklu ve Zengi sikkelerine duyulan ilgiyi artırmakta, üzerinde en çok çalışılan ve her geçen gün detaylarının araştırıldığı özel bir alan haline getirmektedir.

Anadolu Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Şeddadiler.

Anadolu Selçukluları (1075-1308)

Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından önce Anadolu'ya, Suriye'ye ve Kirman (İran) sahasına gelen Selçuklu komutanları-beyleri arasında bölgede kalan ve askeri birlikleri ile güç teşkil etmeye başlayanlar önce beylik daha sonra ise devlet kurmaya başlamışlardır.

Kutalmışoğlu Süleyman Bey'in Anadolu'da, Suriye'de Tacü'ddevle Tutuş'un, Kirman'da Kara Arslan Kavurt'un (Çağrı Bey'in oğludur) kurduğu beylikler ve devletler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra adlarına sikke kestirmişlerdir. Bunlardan sadece Kirman Selçuklularına ait sikkeler elimizde mevcut değildir.¹³

İlk dönemlerde darbedilen Anadolu Selçuklu sikkelerinde, Roma-Bizans stilli follislerin belirgin bir etkisinin bulunması, bu tesirin gerek ticari, gerek kültürel nedenlere dayandığı, gerekse darp işlemlerini yapan ustaların Rum olmasından kaynaklanabileceğini göstermektedir. İlk Anadolu Selçuklu sultanından son sultana kadar olan gelişim seyri gözler önüne serilerek, darp tekniğinin zamanla nasıl bir değişim seyrine sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Örnek sınırlamasına gidilmiştir.

١٩ السلطان المعظم مسعود بن قلع ارسلان ٢٠ السلطان المعظم قلع ارسلان بن مسعود
٢١ مسعود بن قلع ارسلان بن مسعود العبد الضيف المحتاج الى رحمت الله ضرب هذا

¹³ Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, Ankara 1989, s. 7.

الدرهم انكوريه¹⁴

Sikke Nu 19:Ç.:23.1X19.5 mm, A.:4.546 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 20*:Ç.: 18X16 mm, A.:2.055 gr. AE. Fels. *Sikke Nu 21*:Ç.:29.5X28.5 mm, A.:6.264 gr. AE. RRR. Fels. [KEK:Env.6905/Zeno:205497/ Zeno:10906/Zeno:55192/ KEK:Env.3337](#).

Sikke Nu 19:Ön yüzünde el sultanu'l muazzam Mesud bin Kılıç Arslan yazılıdır. Arka yüzünde ise, sağ elinde haçlı globus, sol elinde labarum tutan Bizans kralının figürü vardır. I. Rükneddin Mesud bin Kılıç Arslan (H.509-10-550-1/M.1116-1156) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.¹⁵

Sikke Nu 20:Ön yüzünde el sultanu'l muazzam Kılıç Arslan bin Mesud yazılıdır, arka yüzünde ise atın üzerinde sağa doğru elinde mızrak tutan bir süvari vardır.¹⁶ II. İzzeddin Kılıç Arslan bin Mesud (H.551-588/M.1155-1192) yılları arasında hüküm sürmüştür.¹⁷

Sikke Nu 21:Ön yüzünde Mesud bin Kılıç Arslan bin Mesud (ortak hâkimiyet dönemi), arka tarafında el abdüz'zaif el muhtaç ila rahmetullah, etrafında hazel fülüs bi Ankara yazılıdır ve H.587-9/M.1191/1192-1193 tarihlidir.¹⁸ Mesud bin

¹⁴ Yılmaz İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, İstanbul 2010, s. 61.

¹⁵ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 41.

¹⁶ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 51.

¹⁷ Şevki Nezih Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri, C.I, I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000, s. 222.

¹⁸ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri....*, s. 353; Şennur Aydın vd., *Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri, C.II*, İstanbul 1994, s. 25.

Kılıç Arslan bin Mesud, Engürü-Ankara Meliki'dir.¹⁹ Bölünmüş ya da paylaşılmış sultanlık dönemi olarak da bilinen bir hükümrانlık zamanıdır.

۲۲ ابو الفتح ملكته بن قلع ارسلان ۲۳ مغيث الدنيا والدين طغرل بن قلع ارسلان
۲۴ ركن الدنيا و الدين الفتح جهان بن طغرل ابو الفتح

Sikke Nu 22:Ç.:18X16.5 mm, A.:2.721 gr. AE. RRR. Fels. *Sikke Nu 23*:Ç.:27.8X23 mm, A.:4.470 gr. AE. R. Fels. *Sikke Nu 24*:Ç.:22X21.5 mm, A.:2.827 gr. AE. RR. Fels. [Zeno:131889/KEK:Env.127/](http://zeno:131889/KEK:Env.127/)
[Zeno:165636/KEK:Env.625/Zeno:178165/KEK:Env.6013.](http://zeno:165636/KEK:Env.625/Zeno:178165/KEK:Env.6013.)

Sikke Nu 22:Ön yüzünde abu'l feth Melikşah bin Kılıç Arslan yazısı, arka yüzünde ise sağa doğru süvarinin arkasında atın terkinde insan formunda bir melek vardır. II. Melikşah bin Kılıç Arslan (H.593/4-595/M.1197-1198) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 23:Ön yüzünde muğised'dünya ved'din abu'l feth Tuğrul bin Kılıç Arslan yazılıdır, arka yüzünde ise atın üzerinde sağa doğru elinde tuğ tutan bir süvari vardır. Erzurum darplı ve örnekleri tarihsizdir. Tuğrulşah, H.599-622/M.1225-1230 yılları arasında Elbistan ve Erzurum şehirlerinin hâkimi olarak hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 24:Ön tarafında rükned'dünya ved'din abu'l feth Cihan bin Tuğrul, arka tarafında ise bağdaş kurarak oturan bir Türk hükümdarı tasviri vardır.

¹⁹http://db.stevealbum.com/php/lot_auc.php?site=2&sale=20&lot=392&lang=1

Erzurum darplıdır ve H.628/M.1230-1 ? yılına tarihlenen bir sikkedir. Cihanşah (H.622-628/M.1225-1230) tarihleri arasında Melik olarak Erzurum'da hüküm sürmüştür.

٢٥ السلطان المعظم كيخسرو بن قلج ارسلان ٢٦ الملك القاهر سليمان شاه بن قلج ارسلان
ضرب في سنة ٥٩٨

٢٧ السلطان القهر سليمان شاه بن قلج ارسلان ضرب في سنة ٥٩٨

Sikke Nu 25:Ç.:20.5X20 mm, A.:3.207 gr. AE. R. Fels. *Sikke Nu 26*:Ç.:29X28.5 mm, A.:7.309 gr. AE. R. Fels. *Sikke Nu 27*:Ç.:26X25.5 mm, A.:7.082 gr. AE. RR. Fels. [KEK:Env.6906/Zeno:165792/55155/](#)
[Zeno:165792/KEK:Env.2857/EOK:Env.721/Zeno:212964.](#)

Sikke Nu 25:Ön tarafında el sultanu'l muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan yazılıdır. Sikkenin arka tarafına imparator büstü (X. Konstantin ya da VII. Mihail tipi) işlenmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H.588/592/M.1192-1196/H.601-606/M.1205-1211) yılları arasında tahtta kalmıştır.²⁰ İlk saltanat dönemine aittir. *Sikke Nu 26*:Ön yüzünde duribe el melikü'l kahhar Süleymanşah bin Kılıç Arslan yazılıdır. H.598/M.1201-2 tarihlidir. Arka yüzünde atın üzerinde süvari elinde trident (üç dişli) formlu mızrak-teber tutmaktadır.²¹ Tokat Meliki iken darbettirmiştir. II. Rükneddin Süleymanşah bin Kılıç Arslan, H.595-600/M.1198-1203 yılları arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 27*:Ön yüzünde duribe el sultanu'l kahhar Süleymanşah bin Kılıç Arslan yazılıdır.

²⁰ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 95.

²¹ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 83.

H.598/M.1201-2 tarihli dir. Arka yüzünde atın üzerinde süvari elinde trident (üç dişli) formlu mızrak tutmaktadır.²² II. Rükneddin Süleymanşah bin Kılıç Arslan (H.595-600/M.1198-1203) yılları arasında hüküm sürmüştür.

- ٢٨ المنة الله السلطان المعظم كيخسرو بن قلج ارسلان غياث الدين ضرب مالطيه
 ٢٩ الامام الناصر لدين الله امير المومنين السلطان الغالب كيكافوس بن كيخسرو
 ٣٠ الامام الناصر لدين الله امير المومنين السلطان المعظم كيقباد بن كيخسرو

Sikke Nu 28:Ç.:18.5X17.5 mm, A.:3.652 gr. AE. R. Fels. *Sikke Nu 29*:Ç.:28X27.9 mm, A.:5.833 gr. AE. Fels. *Sikke Nu 30*:Ç.:21.5X21 mm, A.:4.017 gr. AE. Fels. [KEK:Env.1002/Zeno:64469/ Zeno:172811/69280/Zeno:38920/36446/109864.](https://www.biddr.ch/auctions/numismatikaumann/browse?a=211&l=198053)

Sikke Nu 28:Darp tarihi olmayan sikkenin ön yüzünde el minnetü lillah el sultanu'l muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, arka yüzünde Gıyaseddin'in altında sağa doğru süvari atın üzerinde sağ elinde kılıç tutar şekilde resmedilmiştir, altında ise Malatya yazılıdır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H.588/593/M.1192-1197/H.601-606/M.1205-1211) yılları arasında tahtta kalmıştır.²³ *Sikke Nu 29*:Ön yüzünde el imam el Nasr lidinillah emirü'l müminin, arka yüzünde el sultanu'l galib Keykavus bin Keyhüsrev yazılıdır.²⁴ Sikkenin darp tarihi ve kesildiği yer mevcut değildir.²⁵ I. İzzeddin Keykavus bin

²² İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 83.

²³ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 95.

²⁴ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 107.

²⁵ <https://www.biddr.ch/auctions/numismatikaumann/browse?a=211&l=198053>

Keyhüsrev (H.607-616/M.1211-1220) yılları arasında hüküm sürmüştür.²⁶ Hâkimiyet yılları, Halife el Nasr lidinillah (H.575-622/M.1179/1180-1225/ 1226) dönemine tekabül etmektedir.²⁷ *Sikke Nu 30*:Ön tarafında el imam el Nasr lidinillah emirü'l müminin, arka tarafında el sultanu'l muazzam Keykubad bin Keyhüsrev yazısı mevcuttur. Sikke, H.616-622/M.1219/1220 yılları arasında kesilmiştir, darp yeri belli değildir. I. Alaaddin Keykubad bin Keyhüsrev (H.616-634/M.1220-1237) yılları arasında hüküm sürmüştür.²⁸ el Nasr li dinillah'ın hilafet (H.623-640/M.1226-1243) dönemine tekabül etmektedir.

٣١ لاله الا الله و حده لا شريك له الامام النصر لدين الله امير المومنين ضرب هذا الدرهم بقونيه محمد رسول الله السلطان العظم كيوخسرو بن قلعج ارسلان سنة ٥٩٠

٣٢ الامام الناصر لدين الله امير المومنين السلطان المعظم علاالدنيا والدين كيقباد بن كيوخسرو ضرب هذا سنة ٦١٧

٣٣ الامام المستنصر بالله امير المومنين السلطان المعظم كيوخسرو بن كيقباد ضرب هذا الدرهم بقونيه سنة ٦٣١

Sikke Nu 31:Ç.:22.5X22 mm, A.:2.541 gr. AR. RR. Dirhem. *Sikke Nu 32*:Ç.:22.1X22 mm, A.:2.968 gr. AR. Dirhem. *Sikke Nu 33*:Ç.:22.5X22.1 mm, A.:2.950 gr.AR. Dirhem. [Zeno:? KEK:Env.4053/ Zeno:194700/Zeno:176984.](#)

Sikke Nu 31:Ön tarafında el imam la ilahe illallah vahdehu la şerikelehu el Nasr

²⁶ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 107.

²⁷ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri....*, s. 357.

²⁸ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 159.

ed'dinillah emirü'l müminin duribe hazel dirhem bi Konya, arka tarafında el sultanu'l azam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, H.59X/M.119X²⁹ tarihi yazılıdır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H.588/592/M.1192-1196/H.601-606/M.1205-1211) yılları arasında tahtta kalmıştır.

Sikke Nu 32:Ön yüzünde el imam el Nasr lidinillah emirü'l müminin etrafında H.617/M.1220-1 yılı, arka tarafında el sultanu'l muazzam alad'dünya ved'din Keykubad bin Keyhüsrev etrafında duribe hazel dirhem bi Kayseriye yazılıdır.³⁰ I. Alaaddin Keykubad bin Keyhüsrev (H.616-634/M.1220-1237) yılları arasında hüküm sürmüştür.³¹

Sikke Nu 33:Ön yüzünde el imam el Mustansır billah emirü'l müminin, arka yüzünde el sultanu'l muazzam Keyhüsrev bin Keykubad duribe hazel dirhem bi Konya sene H.631?/M.1233/1234 yazılıdır.³² II. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Keykubad (H.634-644/M.1237-1246) yılları arasında hüküm sürmüştür.³³

٣٤ بسم الله الرحمن الرحيم لا اله الا الله محمد رسول الله الامام المستنصر بالله امير
المومنين سنة

السلطان المعظم كيخسرو بن كيقباد امير المومنين ضرب هذا الدرهم سيواس ٦٤٢

٣٥ بسم الله الرحمن الرحيم لا اله الا الله محمد رسول الله الامام المستنصر بالله امير
المومنين في سنة ٦٤٦

السلطان الا عظم ظل الله في العالم عز الدنيا و الدين كيكاوس بن كيخسرو ضرب هذا الدرهم
قونيه

٣٦ لا اله الا الله محمد رسول الله الامام المستنصر بالله امير المومنين ضرب سيواس سنة
٦٤٧ السلطان الا عظم

عز الدنيا و الدين كيكاوس ركنالدنيا والدين قلعج ارسلان علاالدنيا والدين كيقباد بن كيخسرو
براهين امير المومنين

²⁹ Şevki Nezihi Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri*, C.I, I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220), İstanbul 2000, s. 277.

³⁰ http://db.stevealbum.com/php/lot_auc.php?site=2&sale=27&lot=623&lang=1;Yılma z; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. -2.

³¹ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 159.

³² İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 211.

³³ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri...*, s. 367.

Sikke Nu 34:Ç.:22X21.5 mm, A.:2.656 gr. AR. Dirhem. *Sikke Nu 35*:Ç.:22.5X22 mm, A.:2.822 gr. AR. Dirhem. *Sikke Nu 36*:Ç.:21.5X21 mm, A.:2.894 gr. AR. RR. Dirhem. [Zeno:187024/ 121309/KEK:Env. 2762/Zeno:52511/KEK:Env.2820/Zeno: 125036.](#)

Sikke Nu 34:el melikü'l muazzam Keyhüsrev ve el melik el rehin el imam el Mustansır billah el sultan el muazzam Keyhüsrev bin Keykubad duribe Medinetü'l Sivas hazel dirhem sene H.642/M.1244/1245 ? yazılıdır.³⁴ II. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Keykubad (H.633-644/M.1237-1246) yılları arasında hüküm sürmüştür.*Sikke Nu 35*:Ön yüzünde bismillahirrahmanirrahim, kelime-i tevhid, el imam el Mustasım billah emirü'l müminin fi sene H.646/M.1248-9, arka yüzünde el sultanu'l azam zilullah fi'l âlemin izzed'dünya ved'din Keykavus bin Keyhüsrev duribe hazel dirhem bi Konya yazılıdır.³⁵ II. İzzeddin Keykavus bin Keyhüsrev (H.644-667/655-660/M.1257-1262) tarihleri arasında iki kez tahta çıkmıştır. Halife Mustasım billah (H.640-656/M.1242/1243-1258) dönemine tekabül etmektedir. *Sikke Nu 36*:Ön yüzünde kelime-i tevhid, el imam el Mustasım billah emirü'l müminin duribe fi sene H.647/M.1240-50 bi Sivas, arka yüzünde el sultanu'l azam izzed'dünya ved'din Keykavus rükned'dünya ved'din Kılıç Arslan ve alaad'dünya ved'din Keykubad beni Keyhüsrev berahin emirü'l müminin yazılıdır. Sivas darplı olup, H.647/M.1240-50 tarihlidir.³⁶ Üç Kardeş Dönemi,³⁷ II. Keyhüsrev'in oğulları, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç

³⁴ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 204.

³⁵<https://www.biddr.ch/auctions/leu/browse?a=304&l=282084>

³⁶<https://www.biddr.ch/auctions/leu/browse?a=304&l=282093>

³⁷<https://www.sixbid.com/browse.html?auction=3623&category=83270&lot=2987956>

Arslan ve II. Alaaddin Keykubat'ın tahtta olduğu müşterek dönemdir.³⁸

٣٧ السلطان الا عظم عز الدنيا والدين ٣٨ السلطان الا عظم عز الدنيا والدين
٣٩ الامام المستصم بالله اميرالمومنين السلطان الا عظم عز الدنيا و الدين

Sikke Nu 37:Ç.:18X17 mm, A.:2.093 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 38*:Ç.:20X18 mm, A.:2.820 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 39*:Ç.:20.5X20 mm, A.:2.643 gr. AE. Fels.
[Zeno:5510/KEK:Env.6581](https://zenodo.org/record/5510/files/Env.6581)/[Zeno:21032](https://zenodo.org/record/21032)/[Zeno:143359/KEK:Env.1413](https://zenodo.org/record/143359/files/Env.1413).

Sikke Nu 37:Ön tarafında el sultanu'l azam izzed'dünya ved'din yazılıdır.³⁹ Arka tarafında ise tahtta oturan bir hükümdar vardır. Konya darplı olduğu düşünülmektedir. II. İzzeddin Keykavus bin Keyhüsrev (H.644-667/655-660/M.1257-1262) yılları arasında hüküm sürmüştür, H. 644?/M.1246/1247 tarihlidir, iki kez tahta çıkmıştır. Halife Mustasım billah dönemine (H.640-656/M.1242-1258) tekabül etmektedir.⁴⁰ *Sikke Nu 38*:Ön yüzünde el sultanu'l azam izzed'dünya ved'din, arka yüzünde elleri belinde tahtta bağdaş kurup oturan bir hükümdar tasviri vardır. II. İzzeddin Keykavus bin Keyhüsrev (H.644-667/655-660/M.1257-1262) tarihlerinde iki kez tahta çıkmıştır, sikke H.644?/M.1246/1247 tarihli olabilir. Halife Mustasım billah (H.640-656/M.1242/1243-1258) dönemine tekabül etmektedir. *Sikke Nu 39*:Ön yüzünde el imam el Mustasım billah emirü'l müminin, arka yüzünde el sultanu'l azam

³⁸ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 232.

³⁹ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 255.

⁴⁰ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri....*, s. 369.

izzed'dünya ved'din yazılıdır. II. İzzeddin Keykavus bin Keyhüsrev (H.644-667/655-660/M.1257-1262) tarihleri arasında iki kez tahta çıkmıştır. Halife Mustasım billah (H.640-656/M.1242/1243-1258) dönemine tekabül etmektedir.⁴¹

٤٠ المنة الله ضرب بمدينه بلولوه فى سنة ٦٦٣ السلطان المعظم ركن الدنيا والدين قلج ارسلان بن كيخسرو

٤١ لا اله الا الله محمد رسول الله يازار سنه ٦٦٥ المنة الله السلطان المعظم ركن الدنيا والدين قلج ارسلان بن كيخسرو ضرب كمش

٤٢ الملك الله ضرب بسيواس فى سنة ٦٧٢ السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين ابولفتح كيخسرو بن قلج ارسلان

Sikke Nu 40:Ç.:22.5X22.2 mm, A.:3.048 gr. AR. Dirhem. *Sikke Nu 41*:Ç.:21.5X21 mm, A.:2.800 gr. AR. RRR. Dirhem. *Sikke Nu 42*:Ç.:23X22.5 mm, A.:2.894 gr. AR. Dirhem. [Zeno:~/KEK:Env.2617/KEK:Env.3211/Zeno:? KEK:Env.548.](#)

Sikke Nu 40:Ön yüzünde el minnetü lillah duribe bi medine-i Lulu fi sene H.663/M.1264-5, arka yüzünde el sultanu'l muazzam rükned'dünya ved'din Kılıç Arslan bin Keyhüsrev yazılıdır.⁴² IV. Rükneddin Kılıç Arslan bin Keyhüsrev (H.646-647/M.1248-1249/H.660-664/M.1261-1266) yılları arasında iki kez tahta çıkarak hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 41*:Ön yüzünde kelime-i tevhid, Bazar

⁴¹ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri....*, s. 360.

⁴² İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 290.

sene H.665, arka yüzünde el minnetü lillah el sultanu'l azam rükned'dünya ved'din Kılıç Arslan bin Keyhüsrev duribe Gümüş yazılıdır.⁴³ Saha otoritelerinden Kamil Eron'a göre III. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan döneminde Kılıç Arslan adına darbettirilmiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan bin Keyhüsrev (H.646-647/M.1248-1249/H.660-664/M.1261-1266) yılları arasında iki kez tahta çıkarak hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 42*:Ön yüzünde ortada el mülki lillah, etrafında duribe Sivas sene H.672/M.1273-4, arka yüzünde el sultanu'l azam gıyased'dünya ved'din Keyhüsrev bin Kılıç Arslan yazılıdır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H.664-682/M.1266-1284) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

٤٣ السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين ٤ ٤ المنة الله السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين
٤٥ الملك الله السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين

Sikke Nu 43:Ç.:18X17.5 mm, A.:2.075 gr. AE. Fels. *Sikke Nu 44*:Ç.:19X15.8 mm, A.:2.436 gr. AE. Fels. *Sikke Nu 45*:Ç.:14.2X13 mm, A.:2.044 gr. AE. Fels. KEK:Env.4069/Zeno: ? KEK:Env.3953/ Zeno:143360/KEK:Env.1418/Zeno: ?

Sikke Nu 43:Ön yüzünde el sultanu'l azam, arka yüzünde ortada altı uçlu çiçek, etrafında gıyased'dünya ved'din yazılıdır. Darp yeri ve tarihi yoktur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H.664-682/M.1266-1284) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.⁴⁴ *Sikke Nu 44*:Ön yüzünde ortada el mülkilillah, arka yüzünde el sultanu'l azam gıyased'dünya ved'din yazılıdır. Darp yeri ve

⁴³ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 278.

⁴⁴ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 397.

tarihi yoktur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H.664-682/ M.1266-1284) yılları arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 45*:Ön yüzünde el mülkü lillah, üstte duribe, arka yüzünde el sultanu'l azam gıyased'dünya ved'din yazılıdır. Darp yeri ve tarihi yoktur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H. 664-682/M.1266-1284) yılları arasında hüküm sürmüştür.⁴⁵

٦٧٧ ٤ الملك الله السلطان الاعظم غياث الدنياوالدين سيواس سنة

٤٧ السلطان الاعظم غياث الدنياوالدين ٨٤ السلطان الاعظم غياث الدين مسعود

Sikke Nu 46:Ç.: 18.5X17 mm, A.: 2.506 gr. AE. RRR. Fels. *Sikke Nu 47*:Ç.:18.8X17 mm, A.:1.941 gr. AE. RRR. Fels. *Sikke Nu 48*:Ç.:16.5X13.5 mm, A.:1.670 gr. AE. RRR. Fels. [KEK:Env.1594/Zeno:41725/](#)
[KEK:Env.1479/Zeno:13012/18503/KEK:Env.6039/Zeno:52994/11682.](#)

Sikke Nu 46:Ön yüzünde el mülkü lillah, etrafında el sultanu'l azam gıyased'dünya ved'din, arka yüzünde sekiz yapraklı yıldız, etrafında Sivas sene H.677/M.1278-9 ? yazılıdır.⁴⁶ III. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H.664-682/M.1266-1284) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 47*:Ön tarafta el sultanu'l azam gıyased'dünya ved'din yazılıdır, arka tarafta ise sağa doğru ok atan bir süvari vardır. II. Gıyaseddin Mesud bin Keykavus (H.679-682/682-695/M.1280-1284/1284-1296) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. İki kez tahta çıkmıştır, ilk saltanat dönemine aittir. *Sikke Nu 48*:Ön yüzünde el sultanu'l azam Gıyaseddin Mesud, arka yüzünde cepheden çift başlı kartal figürü vardır.

⁴⁵ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 397.

⁴⁶ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 397.

II. Gıyaseddin Mesud bin Keykavus (H.679-682/682-695/ M.1280-1284/1284-1296) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. İki kez tahta çıkmıştır, ilk saltanat dönemine aittir.

٩٠٠ السلطان الاعظم غياث الدين مسعود سنة ٥٠٠ السلطان الاعظم ٥١ السلطان
الاعظم غياث الدين

Sikke Nu 49:Ç.:21X19.5 mm, A.:2.335 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 50*:Ç.:19.7X16.5 mm, A.:2.490 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 51*:Ç.:17.2X16 mm, A.:1.259 gr. AE. RR. Fels. [KEK:Env.6732/Zeno: ?](#)
[KEK:Env.4436/Zeno:113718/Zeno:76844/85991/KEK:Env. 6900.](#)

Sikke Nu 49:Ön yüzünde el sultanu'l azam gıyased'dünya Mesud, arka yüzünde sekizli rozet vardır.⁴⁷ Tarihi ve darp yeri okunamamıştır ama diğer örnekler H.682/M.1283-4 tarihlidir. II. Gıyaseddin Mesud bin Keykavus (H.679-682/ 682-695/M. 1280-1284/1284-1296) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. İki kez tahta çıkmıştır, ilk saltanat dönemine aittir. *Sikke Nu 50*:Ön yüzünde el sultan, arka yüzünde ise el azam kelimesi vardır. Darp yeri ve tarihi mevcut değildir. Korku dönemi olduğu için sikkelerin üzerine sultan ismi zikredilmemiştir. Alan otoriteleri, II. Gıyaseddin Mesud (H.1280-1296/M.1300-1308) dönemine ait olabileceği üzerinde tartışmaktadır. *Sikke Nu 51*:Ön yüzünde el sultanu'l azam gıyased'dünya ved'din, arka tarafında aslan-güneş tasviri sola doğru resmedilmiştir. II. Gıyaseddin Mesud bin Keykavus (H.679-682/682-695/M.

⁴⁷ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 465.

1280-1284/1284-1296) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. İki kez tahta çıkmıştır, ilk saltanat dönemine aittir.

Anadolu Selçuklu Devleti'ne ait dirhem ve felsler, zaman içinde stilistik olarak kültürel niteliğe bürünmeye ve sikkelerin üzerinde Selçuklu yaşamına dair kesitler taşımaya başlamıştır. Darbedilen dirhemler, gümüş kalitesi ile yüksek ayara sahip olmalarının yanı sıra özellikle Konya, Kayseri ve Sivas şehirlerindeki örnekler, adeta sanat eseri niteliği taşımaktadır. Nadir de olsa Erzurum ve Antalya'da darbedilen dirhemlerin üzerinde çok farklı yazı hatları kullanılmış ve mükemmel kompozisyonlar oluşturulmuştur.

Nadir olan darp yerleri ve bazı küçük şehirlerde az sayıda sikke basıldığı için ya da sonradan diğer sultanların sikke darbı için gümüş tedarik etme amacıyla eski dirhemleri toplatıp eritmeleri sebebiyle, günümüze çok az sayıda sikke ulaşmıştır. Bu da mevcut şehirlerin dirhemlerinin nadirlik derecelerini artırmış ve aranır dirhemler haline getirmiştir. Sikkelerin üzerlerinde yer alan tavşan, kurt, aslan, kartal gibi hayvanlar, yerleşik hayata geçmeye başlamalarına rağmen halen daha eski yaşam biçiminde kutsal olarak gördükleri hayvanları (ongunları) paralarına darbetme geleneğini sürdürmeye istekli olduklarını da gösterir.

Özellikle ok çeken süvarinin resmedilişi, dragona mızrakla saldıran süvari, elinde mızrakla öne doğru hamle yapan atlı, atın üzerinde elinde kartalla (bürküt) ava giden asker tasviri, elinde teberle atın üzerinde hareket halinde resmedilmiş sikkeler, sosyal yaşama dair detayları ortaya koymaktadır.

Dönem sahtelerinin de yer aldığı bazı sikke örnekleri de olsa Selçuklu sikkeleri darp kalitesi ve ayarı itibarıyla uzun süre mükemmel bir şekilde darbedilmiş, son dönemlere doğru gerek felslerde gerekse dirhemlerde önemli bir kalite ve ayar kaybı yaşanmıştır. Aşağıda örnek olarak verilen iki sahte Selçuklu sikkesi, sahtelerinde bile bir kalite standartının yakalandığını göstermesi açısından önemlidir.

٥٢ الملك الله ضرب لولو في سنة غياث الدنيا والدين ابولفتح كيوخسروبين قلج ارسلان

٥٣ الملك الله السلطان الاعظم غياث الدين

Sikke Nu 52:Ç.:23X22.5 mm, A.:2.527 gr. AR. R. Dirhem. *Sikke Nu 53*:Ç.:23X22.8 mm, A.:2.604 gr. AR. R. Dirhem. [Zeno: ?](#) [Zeno:45045](#).

Sikke Nu 52:Ön yüzünde ortada el mülki lillah, etrafında duribe Lulu sene ?, arka yüzünde gıyased'dünya ved'din Keyhüsrev bin Kılıç Arslan yazılıdır. Dönem sahtesi olarak kullanılmıştır. Yerel bir hâkim-vali ya da askeri bir yönetici tarafından gümüş üzerine çok kötü bir kalıpla darbettirilmiştir. Gerçek boyutlarda ve diğer sikkelerde görülen ağırlıklara yakın bir ölçüyle kestirilmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (H.664-682/ M.1266-1284) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 53*:Ön yüzünde el mülkü lillah, arka yüzünde el sultanu'l azam gıyased'dünya ved'din yazılıdır. Anadolu Selçuklu sikkeleri içinde de diğer devletlerde olduğu gibi dönem sahtesi dirhemler darbedilmiştir. Gümüş olan bu sikke, gerek çapı gerekse ağırlığı itibariyle gerçek Selçuklu sikkelerine yakın ölçülerde darbedilmiştir. Ya da öngörülerimiz dışında dönemin sultanının izniyle bir vali veya şehir yöneticisine sikke darbettirme izni verilmesi nedeniyle kestirilen sikkelerden biridir.

Suriye Selçukluları (1092-1117)

Anadolu Selçukluları ile aynı dönemlerde tarih sahnesindeki yerini alan Suriye Selçukluları, hâkimiyet bölgelerinde boyları adına sikkeler darbettirmiş ve bölgenin geleneklerine uygun çeşitli mangırları-felsleri kestirmeyi önemsemişlerdir. Bu felsler, Selçuklu geleneği dışında darbedilen sikke örneklerinden meydana gelmektedir. Bölgede yaşayan sikke ustalarının eski Bizans ve Pers sikke geleneğine uygun stillerde darp işlemlerini yürüttükleri görülecektir.⁴⁸ Ticari hayat açısından kullanılabilir olması ve farklı etnik gruplardan oluşan yerli halkın ortak

⁴⁸ Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2014, s. 270.

ekonomik yaşamı değişim değeri açısından zorluklarla karşılaşmadan devam ettirilebilmesi için bu yolun tercih edildiği düşünülmektedir.⁴⁹

٥٤ السلطان شاه ٥٥ لا اله الا الله محمد رسول الله

لا اله الا الله محمد رسول الله ضرب انطاقيه

Sikke Nu 54:Ç.:23X21 mm, A.:1.632 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 55*:Ç.:21X20 mm, A.:2.623 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 56*:Ç.:23X22 mm, A.:3.877 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 57*:Ç.:16.5X15.5 mm, A.:1.485 gr. RRRR. Fels. [Zeno:187707/Zeno:213346/Zeno:187706/Zeno:?](#)

Sikke Nu 54:Suriye Selçuklularına ait olan felsin ön yüzünde Sultan Şah yazısı arka yüzünde aslan resmi şeklinde stilize edilmiş fil, üzerinde ise hilal içinde insan başı resmedilmiştir. Üst kısımda ay resminin içinde bir yüz ya da yıldız resmi mevcuttur. *Sikke Nu 55*:Suriye Selçuklularına ait olan felsin ön yüzünde la ilahe illallah Muhammed Resulallah yazısı, arka yüzünde ise Allah yazısının altında aslan resmi mevcuttur. *Sikke*, Antakya darplıdır. *Sikke Nu 56*:Suriye Selçuklularına ait olan felsin ön yüzünde aslan resmi, arka yüzünde ise stilize edilmiş fil vardır. *Sikke Nu 57*:Suriye Selçuklularının ait olan felsin ön yüzünde bir aslan yer almaktadır, hayvan tasvirinin önünde yıldız bulunmaktadır, arka yüzünde ise yine bir aslan resminin altında azze yazısı okunmaktadır.

Sikkelerde görülen aslan ve fil figürleri, Mezopotamya sahasında yaşayan halklar arasında sikke darbı sırasında sıkça tercih edilen hayvan

⁴⁹ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 2000, s. 137-160.

figürleri olarak bilinirler. Gücün, kuvvetin ve zenginliğin sembolü olan bu hayvanlar, bazı boylar tarafından da kutsal olarak kabul edilmektedirler.

Anadolu Selçuklularının yıkılmasının akabinde başlayan kargaşa ve farklı boyların birbirinden uzak merkezlerde bu devlet geleneğini sürdürmesiyle, kurulu olan düzen kesintiye uğrasa da bir süre daha devam ettirilmiştir.⁵⁰ Anadolu Beylikleri (Geç Anadolu Beylikleri) eski Türk geleneğine dair geleneksel yaşam biçimlerini sürdürürken, kendilerine ait damgaları ve işaretleri, adlarına darbettirdikleri sikkelerde de kullanmaya başlamışlardır. Sikkelerin birçoğunda çeşitli damgalar, işaretler, hayvan resimleri ve geleneksel süslemeler görülür. Osmanlı Devleti'nin kurulmasına kadar devam eden süreçte, bu gelenek sürdürülecek, sikkeler geleneksel işaretler ve damgalarla kestirilecektir. Hatta Osmanlı'nın ilk dönemlerinde darbedilen mangırlarda bir süre daha Kayı boyuna ait damgalar görülmeye devam edecektir.

Şeddadiler (951-1174)

Ermenistan ve Arran (Azerbaycan) sahasında, Kura ile Aras nehirleri arasında hüküm süren hanedanlıktır, Büyük Selçuklulara vassal olarak bağlı kalmış ve tabiiyet statüsüyle sikke kestirmişlerdir. Selçuklu Devletine önemli yararlılıklar gösterdikleri için 1174 yılında Ani ve Tiflis şehirleri kendilerine sultan tarafından hediye edilmiştir. Selçuklular gücünü kaybedene kadar bağlı devlet statüsüyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Gerek Selçuklu tarihi açısından gerekse Şeddadi tarihi açısından değerli olan bu sikke oldukça nadir bir örnektir, bu sebebe binaen yayınlama gereği duyulmuştur.

Sikkenin bir yüzünde Şeddadi hâkiminin adı, diğer tarafında Melikşah'ın adı zikredilmiştir. Aynı zamanda bu hanedanlık, Ermeni Krallığı'ndan Bagrutini Hanedanı ile evlilik bağı kurarak bölgede etkili olmaya çalışmıştır. Bölgede güçlerini hissettirdikleri dönem Şavur'un hâkimiyet yıllarıdır. Azerbaycan, Ermenistan ve Kafkaslar her zamanki

⁵⁰ M. Said Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, İstanbul 2004, s. 209.

gibi üstünlük seyrini elde tutması çok zor bir saha olduğundan bölgedeki hükümler uzun sürmeyecek, yerli halklar tarafından devletlerine son verilecektir. Ermeni ve Gürcü Krallıkları asırlarca Roma İmparatorluğu ile mücadele etmiş ve her türlü badireye rağmen varlıklarını korumayı başarmışlardır. Daha sonra da bölgede kurulan Türk devletleri, bu krallıkları yönetimi altına almış ama kesin olarak topraklarına dâhil etmeyi maalesef başaramamışlardır.⁵¹

۵۸ ملك شاه منو جهر

Sikke Nu 58:Ç.:16.5X15.5 mm, A.:3.184 gr. AE. RRR. Fels.

[Zeno:31793/237637/207790](https://zeno.org/31793/237637/207790).

Sikke Nu 58:Ön yüzünde Manucehr-Manuḡehr yazısı yer alır, arka yüzünde Melikşah yazılıdır. Şeddadilere aittir.⁵² Ani darplıdır, darp tarihi bulunmamaktadır.⁵³ Manuḡehr bin Şavur, H.465-512/M.1072-1119 yılları arasında hüküm sürmüştür. Yukarıda yer alan sarı renkteki büyük sikkedir, altta

⁵¹ Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara 2002, s. 1-36.

⁵² K. D. Kouymjian, "The Unique Coin of the Shirvanshah Minuchihr II Dated A.H.555/1160 A.D.", *Studies in Honor of George C. Miles*, Beirut, 1974, pp. 339-346, p. 346.

⁵³ K. D. Kouymjian, "A Numismatic History of Southeastern Caucasia and Adharbayjan Based on Islamic Coinage of the 5th/11th to the 7th/13th Centuries", *Ph. D. Diss.*, Columbia Univ., 1969, p. 160-163.

yer alan örnek ise www.zeno.ru'dan alınmıştır.⁵⁴

İlhanlar (1256-1357)

Cengiz Han'ın torunu Hülagü tarafından İran'da kurulan devlet, tamamen Moğol kimliği taşır. Moğolistan'daki Büyük Moğol Hanlığına tabi olan bu devlet, bazen iç bazen dışişlerinde bağımsız hareket etmiş, merkezi tanımamıştır. Merkezden uzaklığı, ekonomik gücü, hâkimiyet alanı içindeki toprakların zenginliği, İlhanlı Devleti'nin büyümesini ve büyük bir askeri güce kavuşmasını sağlamıştır. Bağdat'ı, Azerbaycan topraklarının yanı sıra Anadolu'yu ele geçirecek, güneye doğru ilerlerken Memluklu Devleti ile karşılaşacak ve ağır bir yenilgiye uğrayacaktır. Anadolu'da yaptıkları zulümlerle anılan İlhanlı Noyanları, uzun süre ekonominin bir daha toparlanamamasına, sosyal hayatın sekteye uğramasına ve uluslararası ticaretin yüzyıla yakın bir süre aksamasına neden olmuşlardır.⁵⁵

Halktan aldıkları ağır vergiler ve yağmaladıkları zenginlikler sebebiyle en gösterişli dönemlerini yaşamışlar, bu zenginliği âdeta birer sanat eserine dönüştürdükleri sikkelere de harcamışlardır. İlhanlı sikkeleri gerek metal kalitesi gerekse ağırlık itibarıyla darbedilen en ağır ve değerli sikkelerden oluşmaktadır. Altın dinar ve gümüş dirhemlerin gerek sayısının fazlalığı gerekse 8 grama varan altın dinar, 12-13 grama varan gümüş dirhem oranlarıyla tonlarca altının nerelere harcadığı anlaşılabilir. İlhanlıların çok geniş bir coğrafyada yayıldığı düşünüldüğünde, sikke darlığı sebebiyle yüzlerce tona yakın altın ve binlerce tona varan gümüşü piyasadan çektikleri de görülecektir.⁵⁶ Böyle bir zenginliğin geniş coğrafyada ticaret yollarından, halktan toplanan vergiler, yağma saldırılarından elde edilen zenginlikler olarak sınıflandırması yapılabilir. Dikkat çeken bir diğer noktada İslam

⁵⁴<https://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=4250888&AucID=4456&Lot=2078&Val=610566181e9d12e18875e3999c426816>

⁵⁵ V. A. Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, Terc. A. İnan, Yay. Haz. T. Omorov, Ankara 2019, s. 47.

⁵⁶ M. A. Seyfeddini, *Manetü İlhanov XV Veka*, Baku 1968, s. 201-217.

medeniyetinin en iyi ustalarına bu paraları darbettirmiş olmalarıdır. Yerel darplar hariç, bütün İlhanlı sikkeleri birer sanat eseri niteliği taşır. Koleksiyonerlerimizde sadece dirhem ve fels örnekleri olduğu için dinar resimleri paylaşılammıştır. Örnek sınırlamasına gidilmiştir.

٥٩ لا اله الا الله الا محمد رسول الله قان ارغون ضرب ميافرقين

٦٠ لا اله الا الله محمد رسول الله ضرب ارزنجان المنةالله غازان قان محمود

٦١ المنةالله غازان قان محمود ضرب سيواس

Sikke Nu 59:Ç.:19.5X18 mm, A.:2.653 gr. AE. RRR. Fels. *Sikke Nu 60*:Ç.:20X19.5 mm, A.:2.092 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 61*:Ç.:21.5X21 mm, A.:2.060 gr. AE. Fels. [Zeno:174103/KEK:Env.4246/KEK:Env.3076/Zeno:?](http://zeno.174103/KEK:Env.4246/KEK:Env.3076/Zeno:?)

Sikke Nu 59:Ön yüzünde kelime-i tevhid, duribe Meyyafarikin, arka yüzünde Kağan (Uygurca yazıyla Hakanu Ariba Argunun Deledkegülüg Sen) Argun yazılıdır.⁵⁷ Argun Han, H.683-690/M.1284-1291 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.⁵⁸ *Sikke Nu 60*:Ön tarafında el minneti lillah Gazan Kağan Mahmud duribe Erzincan, arka tarafında la ilaha illallah Muhammed Resulallah, duribe Erzincan yazılıdır. Sultan Gazan Han, H.694-703/M.1294-1304 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.⁵⁹ Sikke dönem sahtesi ya da mahallî darp olmalıdır. *Sikke Nu*

⁵⁷http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1252747233&query=pagenum%3D6%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DArgun&cgifunction=form

⁵⁸ Ömer Diler, *İlhanlar. İnan Moğollarının Sikkeleri*, İstanbul 2006, s.302.

⁵⁹ Diler, *İlhanlar. İnan Moğollarının Sikkeleri*, s.362

61:Ön yüzünde el minneti lillah Gazan Kaan Mahmud, arka tarafında ise Mühr-ü Süleyman'ın içinde yıldız vardır, duribe Sivas yazılıdır.⁶⁰ İlhanlı Sultanı Gazan Mahmud, H.694-703/M.1294-1304 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.⁶¹

٦٢ پادشاه جهان غازان خان ٦٣ لا اله الا الله محمد رسول الله المنة الله غازان قان محمود
ضرب سيواس

٦٤ الساطان الاعظم خداوند محمد ابوبكر عمر عثمان على لا اله الا الله وحده لا شريك له
محمد رسول الله ضرب الجزيره

Sikke Nu 62:Ç.:18X17.5 mm, A.:1.225 gr. AE. R. Fels. *Sikke Nu 63*:Ç.:20.5X20.4 mm, A.:2.024 gr. AE. Fels. *Sikke Nu 64*:Ç.:18.1X18 mm, A.:1.997 gr. AE. R. Fels.
[KEK:Env.6579/KEK:Env.1590/KEK:Env.4692/Zeno:215972.](#)

Sikke Nu 62:Ön yüzünde padişah-ı cihan Gazan Han, arka yüzünde cepheden çift başlı kartal figürü vardır. İlhanlılara ait bir sikkedir, darp yeri ve tarihi belli değildir. *Sikke Nu 63*:Ön yüzünde kelime-i tevhid, el minneti lillah Gazan Kaan Mahmud, arka tarafında ise Mühr-ü Süleyman'ın içinde duribe Sivas yazılıdır.⁶² İlhanlı Sultanı Gazan Mahmud, H.694-703/M.1294-1304 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 64*:Ön tarafında el sultanu'l azam Hudabende Muhammed, etrafında Dört Halife'nin adı, arka tarafında ise kare içinde insan

⁶⁰http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1359385320&query=pagenum%3D4%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DGhazan&cgifunction=form

⁶¹Diler, *İlhanlar. İran Moğollarının Sikkeleri*, s. 362

⁶²Diler, *İlhanlar. İran Moğollarının Sikkeleri*, s.362

yüzlü güneş tasviri, etrafında la ilahe illallah vahdehu la şerike leh Muhammed Resulallah yazılıdır. Darp yeri el Cezire'dir ve tarihi bulunmamaktadır.⁶³ İlhanlı Sultanı Olcaytu Hudabende Muhammed (H.703-716/M.1304-1316) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

٦٥ الله لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبكر عمر عثمان على سلطان العالم ابو سعيد بهادر خان ضرب قيرشهر خلد الله ملكه ٦٦ سلطان الاعظم ابو سعيد خلد الله ملكه ضرب بماردين ٦٧ السلطان ابو سعيد خلد الله ملكه ارزروم

Sikke Nu 65:Ç.:20X20 mm, A.:2.876 gr. AR. R. 2 Dirhem. *Sikke Nu 66*:Ç.: 22.5X21.5 mm, A.:3.668 gr. *Sikke Nu 67*:Ç.:20.5X17.5 mm, A.:1.722 gr. AE. RRR. Fels. [YAK:ID 252/Zeno:124760/Zeno:38368/184320/](#) [KEK:Env.6714/Zeno:36424.](#)

Sikke Nu 65:Ön yüzünde kelime-i tevhid, farklı yönlerde Dört Halife'nin adı, arka yüzünde el sultan el âlim (el adil) Ebu Said Bahadır Han, duribe Kırşehir hullide mülkehu yazılıdır.⁶⁴ Darp tarihi H.734-5/M.1333-5 yılıdır. Ebu Said Bahadır Han, H.716-736/M.1316-1336 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 66*:Ön yüzünde el sultanu'l azam Ebu Said halladallahu mülkehu, duribe Mardin, arka yüzünde la ilahe illallah Muhammed Resulallah yazılıdır. Ebu Said Bahadır Han, H.716-736/M.1316-1336 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.⁶⁵ *Sikke Nu 67*:Ön yüzünde el sultan Ebu Said Han halledallahu

⁶³ Diler, *İlhanlar. İran Moğollarının Sikkeleri*, s. 410.

⁶⁴ Diler, *İlhanlar. İran Moğollarının Sikkeleri*, s. 464.

⁶⁵ Diler, *İlhanlar. İran Moğollarının Sikkeleri*, s. 495.

mülkehu, arka yüzünde sekiz kollu yıldız, çerçeve içinde ortada Erzurum yazılıdır.⁶⁶

٦٨ السلطان الاعظم اولجايتو محمد خدابند

٦٩ لا اله الا الله محمد رسول الله السلطان الاعظم اولجايتو محمد خدابند ضرب اخلاط

٧٠ لا اله الا الله محمد رسول الله سلطان الاعظم ابو سعيد خلد الله ملك ضرب تبريز

Sikke Nu 68:Ç.:21.8X21 mm, A.:2.513 gr. AE. RRR. Fels. *Sikke Nu 69*:Ç.:19.5X19 mm, A.:1.460 gr. AR. R. Dirhem. *Sikke Nu 70*:Ç.:27.5X27.4 mm, A.:8.365 gr. AE. Fels. Zeno: ? Zeno: ? Zeno:18528/KEK:Env.5092.

Sikke Nu 68:Ön yüzünde el sultanu'l azam....yazısı, arka yüzünde ise sola doğru hareket halinde bir aslan tasviri vardır. Alan uzmanları, İlhanlı ya da Memluklu olabileceğini özellikle vurgulamışlardır. İlhanlı uzmanlarının ittifakı ile İlhanlı Olcaytu Muhammed Hudabende olarak tanımlanmıştır. Olcaytu Han (H.703-716/M.1304-1316) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 69*:Ön tarafında kelime-i tevhid, arka tarafında ise el sultanu'l azam Olcaytu Muhammed Hudabende, duribe Ahlat yazılıdır. Dönemin Anadolu imitasyonu olabileceği alan uzmanlarından Dr. Yiğit Altay tarafından belirtilmiştir. İlhanlı Sultanı Olcaytu Hudabende Muhammed (H.703-716/M.1304-1316) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 70*:Ön yüzünde kelime-i tevhid, arka

⁶⁶http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1176233422&query=pagenum%3D8%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DAbu%2520Sa%2527id&cgifunction=form

yüzünde el sultanu'l azam Ebu Said halledallahu mülkehu duribe Tebriz yazılıdır ve tarihi yoktur.⁶⁷ 8 birimlik fels olarak kullanılmıştır ve diğer örnekleri H.720/M.1320-1 tarihlidirler.⁶⁸ Değerlendirme İlhanlı sikkeleri uzmanı Dr. Yiğit Altay'a aittir. Ebu Said Bahadır Han, (H.716-736/M.1316-1336) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

٧١ لا اله الا الله رسول الله ابوبكر عمر عثمان على ضرب سيواس السلطان العادل
طغايتمير خلد ملكه سنة ٧٣٩

٧٢ لا اله الا الله رسول الله ابوبكر عمر عثمان على

السلطان لا عظم جهان تيمور خان خلد الله ملكه ضرب ارزجان في سنة ٧٤١

٧٣ لا اله الا الله رسول الله ابوبكر عمر عثمان على السلطان سليمان خان خلد الله
ملكه ضرب ارزروم في سنة ٧٤٣

Sikke Nu 71:Ç.:17.8X16.2 mm, A.:2.057 gr. AR. RR. Dirhem. *Sikke Nu 72*:Ç.:
16.5X16.4 mm, A.:1.768 gr. AR. S. Dirhem. *Sikke Nu 73*:Ç.:14X13.5 mm,
A.:1.405 gr. AR. RR. Dirhem. [Zeno:? YAK:Env.ICD#324/](#)
[KEK:Env.786/KEK:Env.2136.](#)

Sikke Nu 71:Ön tarafında kelime-i tevhid ve Dört Halife'nin adı duribe Sivas, arka tarafında el sultanu'l adil Tağay Timur hullide mülkehu sene

⁶⁷http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1128348388&query=pagenum%3D19%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DAbu%2520Sa%2527id&cgifunction=form

⁶⁸ Diler, İlhanlar. İran Moğollarının Sikkeleri, s. 487.

H.739/M.1338-9 yazılıdır.⁶⁹ Tağay Timur, H.737-754/M.1336-1354 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.⁷⁰ *Sikke Nu 72*:Ön yüzünde kelime-i tevhid etrafında Dört Halife'nin adı, arka yüzünde el sultanu'l azam Cihan Timur halledallahu mülkehu duribe Erzincan fi sene H.741/M.1341 ? yazılıdır.⁷¹ Cihan Timur, H.740-741/M.1340-1341 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 73*:Ön yüzünde kelime-i tevhid etrafında Dört Halife'nin adı, arka yüzünde el sultan (Uygurca) Süleyman halledallahu mülkehu duribe Erzurum fi sene H.743/M.1342-3 yazılıdır. 2 dirhemdir.⁷² İlhanlı Sultanı Süleyman, H.739-746/M.1338-1346 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

٧٤ لا اله الا محمد رسول الله ٧٥ لا اله الا محمد رسول الله

Sikke Nu 74:Ç.:16X14.5 mm, A.:1.151 gr. AE. RRRR. Fels. *Sikke Nu 75*:Ç.:14.5X13 mm, A.:1.002 gr. AE. RRRR. Fels. **Zeno?: Zeno?:**

Sikke Nu 74:Ön yüzünde kelime-i tevhid, arka yüzünde kuş ya da kaplumbağa olduğu düşünülen bir hayvan tasviri vardır. *Sikke Nu 75*:Ön yüzünde kelime-i tevhid, arka yüzünde kuş ya da kaplumbağa olduğu düşünülen bir hayvan tasviri vardır. Her iki sikke de aynıdır fakat şu ana kadar kimliği tespit edilememiştir, diğer sikkelerden hareketle İlhanlı sikkesi olabileceği, alan uzmanları tarafından ileri sürülmüştür.

Yüz yılı aşkın bir süre Anadolu ve diğer topraklarda hükümler kurarak zamanla Müslümanlaşan bu devlet, sikkelerinde iki dil kullanmış hem hâkimiyeti altındaki halklara hitap etmiş hem de hükümlerliğini kendi yazısıyla dile getirmiştir. İlhanlı sikkeleri çok geniş bir alana

⁶⁹http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1112961882&query=pagenum%3D1%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DTaghay%2520Timur&cgifunction=form

⁷⁰-Diler, *İlhanlar. İnan Moğollarının Sikkeleri*, s. 550.

⁷¹-Diler, *İlhanlar. İnan Moğollarının Sikkeleri*, s. 565.

⁷²-Diler, *İlhanlar. İnan Moğollarının Sikkeleri*, s. 578.

yayıldığı için bugün bile yeni türler tespit edilebilmekte ve sikke çeşitliliği açısından en zengin devlet olarak kabul edilmektedir. Sultanların, vassal beylerin, generallerin, vezirlerin dahi adlarına sikke darbettirdikleri örneklerle karşılaşmıştır, izinsiz sikke kestirdikleri için kellesi vurulanlar, gizlice adını ya da kendine has damgaları sikkelere nakşettirdikleri için öldürülen yöneticiler (valiler) de vardır.

Ölçü birimleri, gümüş avarı, kalite ve ağırlıkları yönüyle İlanlı sikkeleri buldukları coğrafyada şahane denilebilecek örneklere sahiptir.⁷³ Tedavülde olan ve birçok ülkede genel geçerliliği bulunan dinar ve dirhemlerin yanı sıra felsleri de çok güzel darbedilmiş, kuş, kartal, aslan, kurt, tavşan, balık gibi hayvanların ve çok güzel süslemelerinde üzerinde yer aldığı nadir paralar olarak kabul edilmektedir. İlanlı sikkelerinin çok sayıda kesilmiş olması sayesinde bugün bile farklı tip ve özellikte olan örnekleri bulunabilmektedir. İlanlı sikkelerinin çağı içinde en fazla darp yerine sahip olan devlet sikkeleri olma özelliğini halen daha koruduğu görülmektedir.

Anadolu Beylikleri (Geç Anadolu Beylikleri)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından gelen Moğol zulmü ekonomik olarak Anadolu'nun ağır zararlar görmesine neden olacak, uzun bir süre İlanlılar, Anadolu'da valileri ve noyanları vasıtasıyla katliam yapmaya devam edeceklerdir. Beylikler dönemine ait olan sikkelerin birçoğunda İlanlı sikke geleneği görülür. Bazen sultan adları vassal statüsüyle dile getirilirken bazen de 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'a tabiiyet arz eden beyliklerin tabiiyet arzlarnı sikkelerde dile getirdikleri görülecektir. İlanlı sultanlarının ve Timur'un adının dile getirildiği dirhem ve felsler oldukça nadir ve değerlidir. Bu sikkeler, Anadolu Beyliklerinin önemini daha da artırmakta az sayıda olması sebebiyle unique (tek örnektir) ya da çok nadir (RRRRR) yani 3-5 örneği bulunan tiplerle de karşılaşmaktadır.

Aydınogulları (1308-1426)

⁷³ Sheila S. Blair, "The Coins of the Later İlkhaniids, A Typological Analysis", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 26, No 3, 1983, pp. 295-317.

Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından kurulan Aydinoğulları Beyliği'nin beylik merkezi Birgi, Tire ve (Selçuk) Ayasuluk'tur. Daha sonra Sultanhisarı ve Ödemiş'i de ele geçirmeyi başaracaktır.⁷⁴ Darbettirilen fels ve dirhemler, stilistik olarak Selçuklu sikke darp geleneğinin devamı niteliğindedir.

٧٦ المنة الله ضرب يكشهر ٧٧ المنة الله ضرب يكشهر ٧٨ حلد ملکه ضرب تره

Sikke Nu 76:Ç.:19.5X17 mm, A.:1.776 gr. AE. RR. Mangır. *Sikke Nu 77*:Ç.:25X21.5 mm, A.:1.707 gr. AE. RR. Mangır. *Sikke Nu 78*:Ç.:13.5X13 mm, A.:1.152 gr. AE. Mangır. [KEK:Env.6499/Zeno:40681/KEK:Env.5698/ŞBK.Env.1777/ŞBK:Env.1413.](#)

Sikke Nu 76:Ön yüzünde el minneti lillah, arka yüzünde duribe Yenişehir yazılıdır. Aydinoğulları Beyliği mangırları arasındadır.⁷⁵ Aydinoğlu Mübarizeddin-Gazi Mehmed Bey'in H.705-735/M.1305/6-1334/5 tarihlerinde hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. *Sikke Nu 77*:Ön tarafında el minneti lillah, arka tarafında kanatları açık kuş sağa doğru hareket halinde tasvir edilmiştir. Aydinoğlu Mübarizeddin Mehmed Bey'e aittir. Aydinoğlu Mübarizeddin-Gazi Mehmed Bey'in H.705-735/M.1305/6-1334/5 tarihlerinde hüküm sürdüğü

⁷⁴ Betül Teoman, "Aydinoğulları Beyliği Darphanelerinde Basılan Sikkeler", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.I, Mayıs, 2018, ss.119-135.

⁷⁵ Teoman, "Aydinoğulları Darphanelerinde Basılan Sikkeler", s. 131.

anlaşılmaktadır. *Sikke Nu 78*:Ön yüzünde hullide mülkehu duribe Tire, arka yüzünde çift başlı kartal figürü vardır. Cüneyd bin İbrahim'e ait mangırdır. Cüneyd bin İbrahim (önce H.808-813-816/M.1410/1411-1413/1414 tarihinde daha sonra H.825-829/M.1421/1422-1425/1426) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.⁷⁶

٧٩ محمد بك ضرب اباتلق ٨٠ جنيد بن ابراهيم خلد ملکه ٨١ امور بن محمد خلد الله ملکه
٨٢٥

Sikke Nu 79:Ç.:16.5X14.5 mm, A.:2.824 gr. AE. R. Mangır. *Sikke Nu 80*:Ç.:15X14.5 mm, A.:0.702 gr. AR. Akçe. *Sikke Nu 81*:Ç.:14X13.8 mm, A.:0.727 gr. AR. RR. Dirhem. [ŞBK:Env.1415/KEK:Env.1386/KEK:Env.3922/Zeno:122681/37266/ŞBK:Env.1254/Zeno:40692.](#)

Sikke Nu 79:Ön tarafında sekiz kollu yıldız, içinde Mehmed Bek-Bey, arka tarafında ise duribe Ayasuluk yazılıdır.⁷⁷ Aydınoğlu Mübarizeddin-Gazi Mehmed Bey'in H.705-735/M.1305/6-1334/5 tarihlerinde hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. *Sikke Nu 80*:Ön yüzde yer alan tuğrada Cüneyd bin İbrahim, arka yüzde hullide mülkehu H.825/M.1421/1422 tarihi yazılıdır. Cüneyd bin İbrahim (önce H.808-813-816/M.1410/1411-1413/1414 tarihinde daha sonra H.825-829/M.1421/1422-1425/1426) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Üçüncü saltanat dönemine aittir. *Sikke Nu 81*:Ön yüzünde Umur bin Mehmed,

⁷⁶ Teoman, "Aydınoğulları Darphanelerinde Basılan Sikkeler", s. 130.

⁷⁷ Celil Ender, *Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları*, İstanbul 2000, s. 136.

arka yüzünde halledallahu mülkehu yazılıdır.⁷⁸ Aydınoğulları beylerinden olan II. Umur Bey, H.806-820/M.1403-1418 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Uzun süre Osmanlı Devleti ile iyi ilişkileri olan beyliğin askeri seferlere iştirak ettikleri, düğün, ölüm ve sünnet törenlerinde diğer beyliklerle birlikte devlet törenlerinde yer aldıkları bilinmektedir. Yıldırım Bayezid, İsa Bey'in kızı ile evlenmiştir. Ankara Savaşı'nda alınan ağır yenilgiden sonra Timur'a tabiiyet arz eden beyler arasında yer alan Aydınoğulları Beyliği eski topraklarına sahip olarak bir süre daha varlığını sürdürecektir. Aydınoğlu Cüneyd Bey'in Osmanlı hâkimiyetini tanımaması, etrafındaki beyliklerle ittifak hareketlerine yönelmesi üzerine II. Murat tarafından düzenlenen seferle yenilgiye uğratılmış ve idam edilmiştir, bu suretle beylik toprakları Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.

Selçuklu dirhem ve felsleri ile karşılaştırıldığında gerek ayar kalitesi gerekse stilistik özellikler itibarıyla Aydınoğulları Beyliği sikkeleri daha sade ve klasik kompozisyona sahip olarak görülmektedir. Bazı dirhem ve felsler, gerek beylerinin tahtta kısa süreli hâkimiyet sürmeleri gerekse az sayıda darbettirilmiş olması sebebiyle oldukça nadirdir ve değerlidir. Gümüş ayarında yakalanan kalite, beyliğin mali durumunun iyi olduğunu göstermektedir, aynı zamanda sikke darbettirme geleneğini yerli ustalar vasıtasıyla sürdürülmeleri de dönemin şartları göz önünde tutulduğunda dikkat çekicidir.⁷⁹

Candarogulları (1292-1461)

Kastamonu ve Sinop çevresinde kurulan Türk beyliği, önde gelen Türkmen boyları tarafından kurulmuştur. Beyliğin kurucu beyi Şemseddin Yaman Candar'dır. İlk zamanlarda Moğollarla ve Anadolu Selçuklu Devleti ile üstünlük mücadelesine girişmiş, Pervaneoğullarının elinden Sinop'u almış ve genişlemiştir. Uzun bir hâkimiyet sürecine ve geniş sahalara ulaşmayı başaran beyliğin sınırları, genişleyen Osmanlı

⁷⁸ Ender, *Karesi, Saruhan, Aydın....*, s. 122.

⁷⁹ Yılmaz İzmirlier, *Aydınoğulları Beyliği Paraları*, İstanbul 2005.

Devleti ile kesişince ilerleme durmuş Yıldırım Beyazıt'ın düzenlediği saldırı ile ele geçirilmiş, İsfendiyar Bey'in tabiiyet isteği Osmanlı sultanı tarafından kabul edilince İsfendiyaroğulları adı altında devam etmiş, Çankırı, Kalecik ve Tosya'da bu beyliğe verilmiştir. Dirhemleri oldukça yüksek ayar ihtiva etmekle birlikte, gerek İlhanlı tabiiyeti altındaki dönemde gerekse Timur'un Anadolu'yu işgali ile birlikte zor zamanlar yaşanmış, felserde aynı kalite muhafaza edilememiştir. Stilistik özellikleri, paraların üzerindeki yazı hatları oldukça güzel ve dikkate şayan özellikler taşır. Aynı zamanda felserde görülen süslemeler ve hayvan resimleri (kurt, balık, aslan) eski Türkmen geleneğine ait izlerin güçlü bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir.

۸۲ لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبكر عمر عثمان على السلطان العدل ابو سعيد خلد الله
 ملكه ۸۳ لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبكر عمر عثمان على امير كبير سليمان خلد الله
 ملكه ۸۵ لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبكر عمر عثمان على السلطان الاعظم تمور خان
 خلد الله ملكه ضرب قسطنطينيه ۸۶ ابراهيم بن اسفنديار خلد ملكه ضرب قسطنطينيه ۸۷
 لا اله الا الله محمد رسول الله ضرب سنوب

Sikke Nu 82:Ç.:18.5X18 mm, A.:0.972 gr. AR. R. ½Dirhem. Sikke Nu

83:Ç.:13.5X12 mm, A.:0.969 gr. AR. Dirhem. *Sikke Nu 84*:Ç.:16 mm, A.:0.681 gr. AE. RRRR. Fels. *Sikke Nu 85*:Ç.:14X13.8 mm, A.:1.266 gr. AR. RR. Dirhem.

Sikke Nu 86:Ç.:13.5X12 mm, A.:1.098 gr. AR. RR+. Dirhem. *Sikke Nu 87*:Ç.:17x16 mm, A.:1.089 gr. AE. RRR. Fels. [ŞBK:Env.1332/KEK:Env.1906/Zeno: 44490/4218/ KEK:Env.3986/ Zeno:73872/ Zeno:147892/Zeno:235315.](#)

Sikke Nu 82:Ön tarafında kelime-i tevhid, arka tarafında el sultanu'l adil Ebu Said halledallahu mülkehu yazılıdır.⁸⁰ İlhanlı Sultanı Ebu Said'e tabi olarak sikke darbettirmiştir. Candaroğlu I. Süleyman Bey (H.709/742-M.1309/10-1341/ 42) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 83:Ön yüzünde kelime-i tevhid ve Dört Halife'nin adı, arka yüzünde Emir-i Kebir Süleyman halledallahu mülkehu yazılıdır.⁸¹ Candaroğlu II. Süleyman Bey (H.781/787-792/ 794/M.1379/1380-1389/1390) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 84:Sağda yer alan yuvarlak çember, www.zeno.ru'da yer alan örnekten farklıdır. Arka yüzünde stilize edilmiş olan kurt şekli ise birebir aynıdır. Candaroğulları Beyliğine ait olduğu düşünülmektedir. Şevkullah Bal, Anonim Beylik olarak tanımlamıştır.

Sikke Nu 85:Ön yüzünde lailahe illallah Muhammed Resulallah, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, arka yüzünde el sultanu'l azam Timur Han, halledallahu mülkehu duribe Kastamoniya yazılıdır.⁸² Sikkenin diğer örnekleri, H.807/M.1404-5 tarihlidir. İsfendiyar Bey (H.792-843/M.1389/90-1439/40) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 86:Ön tarafında İbrahim bin İsfendiyar, arka tarafında hullide mülkehu duribe Kastamoniya yazılıdır.⁸³ Candaroğlu İbrahim bin İsfendiyar Bey'e ait olan dirhem, H.834/M.1430/1 tarihlidir.⁸⁴ Osmanlı Sultanı II. Murad'a ait olan sikke tarzıyla darbedilmiştir. Candaroğlu II. İbrahim bin İsfendiyar Bey (H.843-847/M.1439-1443) yılları arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 87:Ön yüzünde lailahe illallah Muhammed Resulallah yazısı, arka

⁸⁰ Haluk Perk, Hüsnü Öztürk, *Candaroğulları Beyliği Sikke Definesi*, İstanbul, 2003, s. 31.

⁸¹ Tevhid, *Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Katalogu...*, s. 401.

⁸² Tevhid, *Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Katalogu...*, s. 405.

⁸³ Ender, *Karesi, Saruhan, Aydın...*, s. 209.

⁸⁴ Tevhid, *Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Katalogu...*, s. 420.

tarafında ise sola doğru hareket eden bir aslan figürü vardır. Sinop darplı anonim Candaroğlu sikkesidir.

Uzun bir süre Osmanlılarla iyi ilişki içinde varlığını sürdürmeye çalışan İsfendiyar Bey, Osmanlı Devleti ile bağlarını güçlendirmek için torununu II. Murat'a gelin olarak vermiştir. Sinop limanı vasıtasıyla uzak bölgelerle Cenevizli tüccarlar vasıtasıyla bağ kurmuş olan bu beylik, zenginleşmiş ve refah içinde bir dönem yaşamıştır.

Son beyleri Kızıl Ahmet'in Fatih Sultan Mehmet ile olan ilişkilerinde yanlış siyasi ittifaklar arayışına girmesiyle birlikte de önce Karamanoğullarına sonra Akkoyunlu Devleti'ne sığınmış ve itibarını kaybetmiştir. Daha sonra bu beylik, Osmanlı Devleti'ne dâhil edilmiştir.

Eratna Devleti (1335-1381)

Sivas merkezli, önceleri Moğollara daha sonra onların kolu İlhanlılara tabi olan ve Uygur Türkü menşesine sahip olduğu kesin kayıtlarla bilinen Alaaddin Eratna (1344-1352) tarafından kurulmuştur.⁸⁵

Uzun ve zorlu mücadelelerin sonunda Sivas'a sahip olmayı başarmıştır, belirli bir süre İlhanlılara tabi olarak yaşayan Eratna, daha sonra İlhanlı hâkimiyetinin zayıflaması üzerine Memluklu Devleti'ne tabiiyetini bildirmiştir.

۸۸ لا اله الا الله محمد رسول الله السلطان العدل خلد ملكه ضرب قانغاری

۹۰ لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبكر عمر عثمان على السلطان العدل خلد الله ملكه
ضرب كنكر في سنه ۷۴۶

⁸⁵ Kemal Göde, *Eratnalılar 1327-1381*, Ankara 2000, s.17.

Sikke Nu 88:Ç.:15X14.5 mm, A.:0.808 gr. AR. RRR. Dirhem. *Sikke Nu 89*:Ç.:13.5x12.5 mm, A.:0.563 gr. AE. RR. Fels. *Sikke Nu 90*:Ç.:18X17.9 mm, A.:1.715 gr. AR. RRR. Dirhem. [KEK.Env.4126/Zeno:174230/Zeno:65398 ?](#)
[KEK:Env.5460.](#)

Sikke Nu 88:Ön tarafında kelime-i tevhid vardır, arka tarafında Uygurca Alaaddin Eratna ve Arapça el sultanu'l adil halledallahu mülkehu yazılıdır. Eratna Devleti (H.736-753/M.1335/6-1352-3) dönemine ait gümüş lokal (hangi şehirde darbettirildiği anlaşılamayan) bir sikkedir.⁸⁶ Alaaddin Eratna, H.736-753/M.1335/6-1352-3 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 89:Ön tarafında Arapça ve Uygurca olarak yazılar yer alır, arka tarafında kanatlarını yana açmış bir kartal tasvir edilmiştir. Eratna Beyliği'nden Alaaddin Eratna'ya aittir, Kangari (Çankırı) darplıdır, darp yılı okunamamaktadır, bu sikke diğer örneklerde genellikle H.751/M.1350-1 tarihlidir.⁸⁷ Alaaddin Eratna (H.736-753/M.1335/6-1352-3) yılları arasında hüküm sürmüştür.

Sikke Nu 90:Ön yüzünde la ilahe illallah Muhammed Resulallah, arka yüzünde el sultanu'l adil hullide mülkehu duribe Çankırı (Kengir-Kanker-Kangari) fi sene H.746/M.1345-6 yazılıdır. Eratna Devleti (H.736-753/M.1335/6-1352-3) dönemine ait gümüş bir sikkedir.⁸⁸ Alaaddin Eratna, H.736-753/M.1335/6-1352-3 yılları arasında hüküm sürmüştür.

٩١ لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبكر عمر عثمان على السلطان الاعظم علاالدنيا والدين
خلد الله ملكه ضرب بايبرد ٧٦٢

⁸⁶ H. Perk, H. Öztürk, *Eratna Kadı Burhaneddin ve Erzincan (Mutahaten) Emirliği Sikkeleri*, İstanbul 2008, s. 257.

⁸⁷ H. Perk, H. Öztürk, *Eratna Kadı Burhaneddin....*, s. 274.

⁸⁸ H. Perk, H. Öztürk, *Eratna Kadı Burhaneddin....*, s. 220.

٩٢ لا اله الا الله محمد رسول الله ابوبكر عمر عثمان على السلطان الاعظم علاالدنيا والدين
خلد الله ملكه ضرب ارزنجان ٧٦٨

Sikke Nu 91:Ç.:18X17.5 mm, A.:1.558 gr. AR. Dirhem. *Sikke Nu 92*:Ç.:18.5X18 mm, A.:1.556 gr. AR. Akçe. *Sikke Nu 93*:Ç.:19X16.5 mm, A.:2.524 gr. AE. RRRR. Fels. [Zeno:173157/Zeno:209506/Zeno:41527 ?](#)

Sikke Nu 91:Ön yüzünde kelime-i tevhid ve kenarlarında Dört Halife'nin adı vardır, arka yüzünde ise el sultanu'l azam alaed'dünya ved'din hullide mülkehu duribe Bayburt yazısı ve H.762/M.1360-1 tarihi vardır.⁸⁹ Gıyaseddin Muhammed dönemine tarihlenen dirhem'in örneği www.zeno.ru'da mevcut değildir.⁹⁰ Aynı dirhem'in Alaaddin Ali dönemine ait örneği yer alır. Gıyaseddin Muhammed, H.753-767/M.1352-1366 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 92*:Ön yüzünde kelime-i tevhid ve kenarlarında Dört Halife'nin adı vardır, arka yüzünde ise el sultanu'l azam alaad'dünya ved'din hullide mülkehu duribe Erzincan sene H.768/M.1366-7 yazılıdır. Eratna Beyliği'nde Alaaddin Ali Bey, H.768-782/M.1366-1380 yılları arasında hüküm sürmüştür.⁹¹ *Sikke Nu 93*:Ön yüzünde Mühr-ü Süleyman'ın ortasında çember formu, arka yüzünde kanatlarını yana doğru açmış çift başlı bir kartal stilize edilmiştir. Eratna Beyliği ya da Anadolu Selçuklu Devleti'ne ait olabileceğini belirten uzmanlar vardır. Tam olarak tespit edilemediği için anonim sikke olarak tanımlanmıştır.

⁸⁹ Tevhid, *Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Katalogu...*, s. 432.

⁹⁰ H. Perk, H. Öztürk, *Eratna Kadı Burhaneddin...*, s. 429.

⁹¹ H. Perk, H. Öztürk, *Eratna Kadı Burhaneddin...*, s. 437.

Oldukça geniş topraklara yayılan, Kayseri, Erzincan ve Niksar'a kadar ilerleyen Niğde ve Aksaray'da sikke darbettiren beylik büyük bir güce ulaşmıştır. Alaaddin Eratna'nın ölümünden sonra tahta geçen beyler, vezirlerin tahakkümü altında yöneticilik yapmış, son olarak Vezir Kadı Burhaneddin, II. Mehmet'i öldürerek beyliğini ilan ederek, 1381 yılında Eratna Beyliği tarihi sürecini tamamlamıştır.

Eratna sikkeleri, gerek ayarları gerek darp kalitesi gerekse sikke üzerindeki süsleme ve konturmark tipleri ile önemli örneklerdir. Gümüş kalitesinin yanı sıra felsler, diğer beylik felslerine göre daha özenli, ağır ve güzeldir. Eratna Beyliği sikkeleri arasında, kısa süreli hâkimiyet dilimlerine sahip sultanları ve mahallî darpları sebebiyle oldukça nadir olarak kabul edilen örnekleri mevcuttur.

Karamanoğulları (1256-1487)

Oğuz boylarının en büyüklerinden biri olarak bilinen ve Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran Avşar boyunun kurduğu beyliktir. Konya ve havalisine (Ereğli) hâkim olan bu beylik, oldukça güçlü bir askeri idareye ve mali güce sahiptir bu sebeple kolay kolay diğer boyların hâkimiyetini tanımamış ve genellikle yayılma politikası izlemiştir.

Avşar boyları kalabalık oldukları için diğer kolları İran ve Azerbaycan sahasında varlıklarını sürdürmeye devam etmiş, sürekli olarak Anadolu ile bağlarını sıcak tutmuşlardır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde de önemli bir güce sahip olmuşlardır, beyliğin kurucusu Nure Sufi adlı bir Babai şeyhidir.⁹²

٩٤ توكلى الله السلطان ضرب لارنده على بن فرمان حلد ملكه

٩٥ الله السلطان الاعظم ابراهيم بن محمد بن فرمان حلد ملكه ضرن قونيه ظل السلطان لظل
الله ثبات الملك بالعدل فى سنه ٨٢٣

٩٦ طول العمر مع الطاعة من خلع الانبياء ضرن قونيه ابوبكر عمر عثمان على

⁹² Betül Teoman, G. Teoman, "Karamanoğulları Sikkelerine Genel Bir Bakış", ss.1-31. https://www.academia.edu/38068954/Karamanogullari_Sikkelerine_Genel_Bir_Bakis (24.04.2020).

السلطان ركن الدنيا والدين علاءالدنيا ودين حلد ملكه سنه ٨٣٤

Sikke Nu 94:Ç.:22X19.1 mm, A.:1.638 gr. AR. RRRR. Dirhem. *Sikke Nu 95*:Ç.:18X16.5 mm, A.:1.424 gr. AR. RRR. Akçe. *Sikke Nu 96*:Ç.:13.5X13.4 mm, A.:0.751 gr. AR. R. Akçe. [KEK:Env.5760/KEK:Env.6662/](#)
[KEK:Env.3990/ŞBK:Env.883.](#)

Sikke Nu 94:Ön yüzünde tevekkeli Allah el sultan duribe Larende, diğer yüzünde Ali bin Karaman hullide mülkehu yazılıdır, Dört Halife'nin isimleri köşelerde zikredilmiştir. H.823/M.1420-1 tarihli. Ali Bengi, (H.822-824/M.1419-1421) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 95*:Ön yüzünde, ortada Allah, çevresinde el sultanu'l azam İbrahim bin Mehmed bin Karaman hullide mülkehu, arka yüzünde duribe Konya zillü's sultan ke-zillullah sebatü'l mülk bi'l adl fi sene H.829/M.1425-6 yazılıdır.⁹³ İkinci saltanat (H.827-868/M.1423-1463) dönemine aittir. *Sikke Nu 96*:Ön yüzünde tulu'l ömr mea et taa hil'il enbiya duribe Konya H.834/M.1430-1, etrafında Dört Halife, arka yüzünde ortada İbrahim bin Mehmed, etrafında el sultan rükned'dünya ved'din alaad'dünya ved'din hullide mülkehu yazılıdır.⁹⁴ Karamanoğlu İbrahim Bey (H.827-868/M.1423/4-1463-4) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

٩٧ ابراهيم بن محمد بن فرمان ٨٤١ حلد ملكه ضرب قونيه ٩٨ پير احمد بن ابراهيم بن محمد نب فرمان حلد ملكه ٨٧٠ ضرب قونيه ٩٩ عاقبت الخير ضرب قونيه

⁹³ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri....*, s. 444.

⁹⁴ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri....*, s. 445.

Sikke Nu 97:Ç.:12.5X11.8 mm, A.:0.890 gr. AR. Akçe. *Sikke Nu 98*:Ç.:10.5X10 mm, A.:0.838 gr. AR. RR. Akçe. *Sikke Nu 99*:Ç.:15X14.5 mm, A.:2.570 gr. AE. RR. Mangır. [KEK:Env.5955/Zeno:162394/Zeno:101966/KEK:Env:5308/KEK:Env.6671/ŞBK:Env.1977.](#)

Sikke Nu 97:Ön yüzünde İbrahim bin Mehmed bin Karaman, H.856/ M.1452-3, arka yüzünde hullide mülkehu duribe Konya yazılıdır.⁹⁵ Karamanoğlu İbrahim Bey (H.827-868/M.1423/4-1463-4) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.*Sikke Nu 98*:Ön yüzünde Pir Ahmed bin İbrahim bin Karaman, arka yüzünde hullide mülkehu, H.870/M.1465-6 duribe Konya yazılıdır. Pir Ahmed (H.869-871/M.1464-1466) yılları arasında hüküm sürmüştür.⁹⁶ *Sikke Nu 99*:Ön yüzünde akibetü'l hayr, arka yüzünde duribe Konya yazılıdır. Sultanı tespit edilememiştir, anonim mangır olarak kabul edilmektedir.

۱۰۰ ضرب لاريندى ۷۹۰ ۱۰۱ پير حسن . حسين ۱۰۲ ضرب قونيه

⁹⁵ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri....*, s. 445.

⁹⁶ İ. Artuk, C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri....*, s. 446.

Sikke Nu 100:Ç.:20X18.5 mm, A.:2.796 gr. AE. RR. Mangır. *Sikke Nu 101*:Ç.:15.5X15 mm, A.:3.121 gr. AE. RRRRR/UQ. Mangır. *Sikke Nu 102*:Ç.:19X17 mm, A.:4.605 gr. AE. R. Mangır. ŞBK:Env.:1848/ Zeno:?: KEK:Env.6781.

Sikke Nu 100:Ön yüzünde duribe Larende, H.790/M.1388 tarihi yazılıdır, arka yüzünde aslan figürü sağa doğru tasvir edilmiştir. Alaaddin Ali Bey, H.762-800/M.1360-1398 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 101*:Ön yüzünde Pir Hasan-Hüseyin ya da duribe Hısn ?⁹⁷, arka yüzünde çember içinde yer alan bir hayvan figürü tasvir edilmiştir.

Karamanoğulları Beyliğine ait olmalıdır. *Sikke Nu 102*:Ön yüzünde bitkisel motif, arka yüzünde duribe Konya yazılıdır. Anonim Karaman sikkeleri arasında sınıflandırılmıştır.

Osmanlı Devleti ile hiçbir zaman anlaşamayan Karamanoğulları fırsatını bulduklarında bu devletin topraklarını yağmalamayı ihmal etmemişlerdir. Yıldırım Bayezid'in Eflak Seferi sırasında da aynı durum yaşanmış, hızla geri dönen sultan, Karamanoğullarına saldırarak ağır bir yenilgiye uğratmış ve daha sonra da Alaaddin Ali'yi öldürmüştür. Fakat akabinde Ankara Savaşı'nda Osmanlıların yenilmesi üzerine Timur, diğer beylikler gibi Karamanoğulları Beyliği'ne de topraklarını iade etmiştir.

Uzun süre hâkimiyetini devam ettiren Karamanoğulları, Fatih Sultan Mehmet döneminde görevlendirilen Gedik Ahmet Paşa'nın karşısında direnememiş ve 1475 yılında Osmanlı topraklarına dâhil olmuşlardır.

⁹⁷ Ön yüzünde Pir Hasan-Hüseyin, arka yüzünde çember içinde yer alan bir hayvan figürü (aslan) tasvir edilmiştir. Karamanoğulları Beyliğine bağlı olan boyardan Turgutluların başında yer alan Pir Hüseyin isimli bir bey vardır. Özellikle inşa ettiği eserler dönemin kaynaklarında dile getirilmiştir. Eğer tespitimiz doğruysa şu ana kadar sikkenin başka bir örneği mevcut değildir.

Fakat Fatih'in ölümünden sonra Cem Sultan isyanı patlak vermiş, ortaya çıkan karışıklıkta Kasım Bey, Cem Sultan'ı Anadolu'ya davet ederek desteklemiştir. Daha sonra direnemeyen Cem Sultan, Anadolu'dan ayrılınca II. Beyazıt'a aman dilemek üzere elçi gönderdi ve affedildi ömrünün sonuna kadar beyliğini devam ettirdi.

Yerine geçen Mahmut Bey, Memlukuluları destekleyip Osmanlılara karşı hareket ettiği için üzerine asker sevk edilince Halep'e kaçtı, böylece Karamanoğulları Beyliği, 1497 yılında sona erdi.

Karamanoğulları Beyliği'nin hâkimiyet alanı sınırlı olduğu için beylik sınırları dâhilinde kullanılması amacıyla dirhem ve mangırlar darbettirilmiştir. Kesilen dirhemlerin ayarları oldukça yüksektir, mangırlar da aynı kalitede kesilmiş, ağırlıklarına dikkat edilerek itina ile imal edilmiş olmaları sebebiyle diğer Anadolu mangırlarından ayrılır. Mangırlar üzerlerinde süslemeli nakışlar ihtiva etmektedir, bir iki mangır örneğinde gücün ve kudretin sembolü olan aslan figürü kullanılmıştır.

Dirhemler ise sanat eseri denilebilecek kadar güzel yazı hatları ve kompozisyonları ile bezenmiştir. Oturmuş bir yönetim anlayışı sergileyen Karamanoğullarının kestirdiği dirhemlerin üzerlerindeki yazılar kadar güzel olan ve hâkimiyet anlayışını sergileyebilen başka bir sikke örneği yoktur. Bu tespit, beylikler dönemi sikkeleri için geçerlidir. Karamanoğlu sikkelerinin az kesilmiş olmaları sebebiyle oldukça nadir örnekleri mevcuttur.

Karasioğulları (1303-1345)

Balıkesir ve Çanakkale havalisinde kurulmuş olan bir Türk beyliğidir. Kurucusu Karasi Bey'dir, bu bey önceleri daha güçlü olan Germiyanogullarının yardımını alarak bölgede tutunmayı başarmıştır.

Karasi Bey, Moğolların önünden ve zulmünden kaçan Türkmenleri topraklarına yerleştirerek gücünü artırmıştır. Başarılı seferlerle Bizans saldırılarını durdurmuş ve topraklarını genişletmiştir.

۱۰۳ بکتر بکی پلبی حلد ملکه

Sikke Nu 103:Ç.:20X19 mm, A.:3.190 gr. AE. R/RR. Mangır. [ŞBK:Env.1891/](#)
[Zeno:104260](#). *Sikke Nu 103*:Ön yüzünde Beylerbeyi Çelebi, arka yüzünde
hullide mülkehu yazılıdır.

Osmanlı Sultanı Orhan Bey'le askeri mücadeleye girişen Karasi Beyi Demirhan Bey, halkı ve adamları tarafından sultana teslim edilmiştir. Orhan Bey onu öldürmemiş ve Bursa'ya yerleşmek üzere göndermiştir. Demirhan Bey, 1347 yılında ölmeden önce beylik Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir.

Germiyanoğulları (1299-1429)

Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli, Gediz ve Menderes sahasında varlık gösteren önemli Türk beyliklerinden biridir. Celaleddin Harzemşahla birlikte Anadolu'ya gelen Türk boyları olarak bilinmektedirler. İlk yerleşim alanları Malatya'dır fakat Babai İsyanları sebebiyle bölgeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Moğol saldırılarından dolayı Malatya'dan kaçarak daha batıdaki bölgelere gelmiş olmalıdırlar.

۱۰۴ یعقوب ابن سلیمان ضرب کرمان السلطان تیمور خان ۸۰۸ ۱۰۵ لا اله الا الله

الا محمد رسول الله ابوبکر عمر عثمان علی یعقوب ابن سلیمان حلد ملکه ۸۰۹ ۱۰۶ لا اله
الله الا محمد رسول الله ابوبکر عمر عثمان علی یعقوب ابن سلیمان حلد ملکه ۸۱۰

Sikke Nu 104:Ç.:15.5X13.5 mm, A.:0.699 gr. AR. RRR. Akçe. *Sikke Nu 105*:Ç.:15X14 mm, A.:0.909 gr. AR. RRRRR. Akçe. *Sikke Nu 106*:Ç.:15X14 mm, A.:0.756 gr. AR. RRR. Akçe. [ŞBK:Env.1745/KEK:Env.3015/ŞBK:Env.1884/KEK:Env.1998/ŞBK:Env.1884.](#)

Sikke Nu 104:Ön yüzünde Yakup ibni Süleyman, duribe Germiyan, arka yüzünde el sultan Timur Han, H.808/M.1405-6 yazılıdır. *Sikke Nu 105*:Ön yüzünde kelime-i tevhid ve Dört Halife'nin adı, arka yüzünde Yakup bin Süleyman, hullide mülkehu, Simav, H.809/M.1406-7 yazılıdır. *Sikke Nu 106*:Ön yüzünde kelime-i tevhid, arka yüzünde Yakup bin Süleyman, hullide mülkehu H.810/M.1407-8 yazılıdır.

١٠٧ لا اله الا محمد رسول الله حلد الله ضرب سماو ١٠٨ لا اله الا محمد رسول الله
سليمان رسول الله محمد ١٠٩ يعقوب ابن سليمان ٨١٠

Sikke Nu 107:Ç.:12.5X12 mm, A.:1.155 gr. AR. Akçe. *Sikke Nu 108*:Ç.:18.5X16 mm, A.:1.127 gr. AR. RR. Akçe. *Sikke Nu 109*:Ç.:17X14.5 mm, A.:0.977 gr. AE. RR. Mangir. [EOK:Env.228/KEK:Env:5912/ Zeno:89052/ŞBK:Env.1858.](#)

Sikke Nu 107:Ön yüzünde kelime-i tevhid arka yüzünde halledallahu, duribe

Simav yazılıdır ve darp tarihi bulunmamaktadır. Anonim Germiyan akçesi olarak bilinmektedir. *Sikke Nu 108*:Ön tarafında la ilaha illallah Muhammed Resulallah, arka tarafında Süleyman Resulallah Mehmed yazılıdır. Süleymanşah (H.762-789/M.1360-1388) tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 109*:Ön yüzünde Yakub bin Süleyman, H.810/M.1407-8 tarihi yazılıdır, arka yüzünde üç saadet düğümü vardır.

Osmanlı Devleti ile Germiyanogullarının ilişkileri önceleri çok iyi şartlarda devam etmiş fakat Germiyanogullarının diğer beyliklerle ittifak akdederek hareket etmesi ve Osmanlı ordusunun Rumeliye düzenlediği seferler sırasında çeyiz olarak verdikleri toprakları geri almaları üzerine seferden geri dönen Yıldırım Beyazıt'ın saldırılarına karşı konulamayacak ve yenilen Germiyan Beyliği'nin toprakları ele geçirilecektir (1390). Aradan uzun bir zaman geçmeden Yıldırım'ın Timur'a yenilmesiyle birlikte Germiyanogulları da eski topraklarına sahip olacak ve tabiiyet arz ederek, Timur adına sikke darbettireceklerdir. Yukarıda örnekleri yer alan üç sikke, oldukça nadirdir ve döneme ışık tutan numizmatik materyaller olarak bilinmektedir.⁹⁸

Osmanlı Devleti, Fetret Dönemi'ni atlattıktan sonra II: Murat döneminde Germiyanogulları ile çok iyi ilişkiler tesis edilmiştir. Yakup Bey'in veliahtı (oğlu) olmadığı için II. Murat ile anlaşarak ölümünden sonra (1429) topraklarını Osmanlı Devleti'ne bıraktığı görülür. Sikkeler, darp tekniği itibarıyla çok gelişmiş örnekler değildir fakat bu döneme ait örnekler olmaları ve az sayıda darbedilmiş olmalarından dolayı oldukça nadir ve değerlidirler.

Saruhanogulları (1313-1410)

Maveraünnehir sahasında yer alan ve Harezmi Türklerinden olan Saruhan Bey, önceleri Anadolu Selçuklu Devleti'nin hizmetindedir. Celaleddin Harzemşahla birlikte Anadolu'ya geldikleri düşünülmektedir. Manisa, Turgutlu, Kemal Paşa ve Akhisar sahasını içine alan bölgede

⁹⁸ Betül Teoman, G. Teoman, "Germiyanogulları Beyliği Sikkeleri", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, Germiyanogulları Beyliği*, Kütahya, 8-10 Mayıs 2014, ss.169-200.

varlığını sürdüren bir Türk beyliğidir. Bizans İmparatorluğu ile uzun soluklu askeri mücadelelere girişerek toprak kazanmaya devam etmişlerdir. I. Murat'ın ölümüne kadar ilişkiler çok iyi bir şekilde yürütülmüş, bağımsızlık girişimleri üzerine tahta geçen Yıldırım Bayezid Han, sefer düzenleyerek Manisa'yı ele geçirmiştir. Askeri bir karşı koyma olmadığı gibi tabiiyetini arz eden Saruhanoğlu Hızırşah Bey'e bazı bölgeler verilmiştir.

۱۱۰ لا اله الا الله الامحمد رسول الله لله عبدا اسحاق ۱۱۱ حلدالله ملكه حلدالله ملكه

۱۱۲ لا اله الا الله الامحمد رسول الله ۱۱۳ لا اله الا الله الامحمد رسول الله الملك خضر بن اسحاق ۱۱۴ اورخان بن اسحاق خلد ملكه ۸۰۶

۱۱۵ السلطان العدل خلد ملكه السلطان رسول الله

Sikke Nu 110:Ç.:17X16 mm, A.:1.064 gr. AR. Akçe. Sikke Nu 111:Ç.:23.5X19 mm, A.:3.820 gr. AE. Mangir. Sikke Nu 112:Ç.:19X18.5 mm, A.:3.204 gr. AE.

Mangir. Sikke Nu 113:Ç.:13X12 mm, A.:1.034 gr. AR. R. Akçe. Sikke Nu 114:Ç.:16.5X16 mm, A.:1.552 gr. AE. Mangir. Sikke Nu 115:Ç.:19X18.5 mm,

A.:2.958 gr. AE. Mangır. KEK:Env.692/ŞBK:Env.1902/ KEK:Env.690/
ŞBK:Env.275/EOK:Env.190/KEK:Env.6920/KEK:Env.1143/
ŞBK:Env.1536/KEK:Env.5817.

Sikke Nu 110:Ön tarafında la ilahe illallah Muhammed Resulallah, arka tarafında lillahi abde İshak yazılıdır. İshak bin İlyas, H.759-792/M.1357-1390 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 111*:Ön yüzünde halledallahu mülkehu, arka yüzünde de halledallahu mülkehu yazılıdır. Saruhanoğullarına ait anonim mangırdır. *Sikke Nu 112*:Ön yüzünde lailahe illallah, arka yüzünde Muhammed Resulallah yazısı vardır. Saruhanoğullarına ait anonim bir mangırdır. *Sikke Nu 113*:Ön yüzünde kelime-i tevhid, arka tarafında ise el Melik Hızır bin İshak yazılıdır. Darp yeri ve tarihi bulunmamaktadır. *Sikke Nu 114*:Ön yüzünde Orhan bin İshak, arka yüzünde hullide mülkehu H.806/M.1403-1404 tarihi yazılıdır. Orhan bin İshak, H.806-810/ M.1403-1408 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 115*:Ön tarafında el sultanu'l adil hullide mülkehu, arka tarafında el sultanu'l resulallah yazısı vardır. Saruhanoğullarına ait anonim mangırdır.

Ankara Savaşı sırasında Timur'un birliklerinin tarafına geçerek ihanet etmiş, savaş sonrasında toparlanmaya başlayan Çelebi Mehmet, düzenlediği saldırı ile Hızır Şah'ı yakalattırarak idam ettirmiştir. Fakat kardeşi Orhan Bey, bir süre daha varlığını sürdürmüş, Çelebi Mehmet'in Orhan Bey'i yenilgiye uğratması ile 1410-12 tarihlerinde bu beylik son bulmuştur. Saruhanoğulları Beyliği'nin ayrıca Demirci Kolu'da vardır.

Darbettirilen dirhemler ve mangırlar, stilistik özellikler taşımamakla birlikte, oldukça ağırdır ve kendine has özellikler sergiler. Dirhemler ayar ve gram olarak düşüktür, beyliğin mali gücü göz önünde tutulduğunda bu durumun normal olduğu görülecektir. Yakın beyliklerin kullanmaları amacıyla da bazı anonim mangırlar da darbettirilmiştir.

Menteşeoğulları (1282-1424)

Muğla, Fethiye, Milas ve Tavas gibi önemli yerleşim birimlerinde hâkim olan Türk beyliklerinden biridir. Menteşe Bey, Türkmen boylarını bölgede iskân ederek zamanla sahaya yayılmaya başlamıştır. Bizans İmparatorluğu ile yaptığı mücadelelerde başarılı olmuş, Aydın ve Güzelhisar'ı fethetmiştir.

1282 yılında vefatından sonra oğlu Mesud Bey yönetimi devralmıştır, Osmanlı Devleti ile ilişkiler iyi giderken Sultan Murat'ın vefatı ile diğer beyler gibi oda bağımsızlık girişiminde bulunmuştur. Yıldırım'ın saldırıları ile 1391'li yıllarda beyliğin hâkimiyetine son verilmiştir. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra bir süre bağımsızlık elde etmiş, daha sonra Çelebi Mehmet ile ortak para kestirmişlerdir.⁹⁹

Sikke Nu 116:Ç.:12.5X11 mm, A.:0.721 gr. AE. Mangır. *Sikke Nu 117*: Ç.:14.5X14 mm, A.:1.840 gr. AE. R. Mangır. *Sikke Nu 118*:Ç.:13.5X12 mm, A.:0.479 gr. AE. R. Mangır. [KEK.Env.365/ŞBK:Env.1741/ KEK:Env.5895/Zeno:103509](#).

Sikke Nu 116:Sikkenin her iki yüzünde de defne demeti mevcuttur. Menteşe Beyliği'ne ait anonim mangırdir.

Sikke Nu 117:Ön tarafında 6 yapraklı çiçek formu, arka tarafında ise sağa doğru bakan bir aslan figürü mevcuttur. Anonim Menteşe Beyliği sikkesi olabileceği düşünülmektedir. Üstat Kamil Eron'a ait bir örnekte ön figür aynı, arka figürde yer alan aslan ters yöne bakmaktadır.

Sikke Nu 118:Ön tarafında yer alan yazılar ve rakamlar okunamamaktadır. Arka tarafında ise aslan formunda bir hayvan sağa doğru bakmaktadır. Anonim

⁹⁹ Gültekin Teoman, Betül Sağıt, "Sahillerin Sultanları ve Sikkeleri", Uluslararası Batı Anadolu Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu II, Ed.:A. Çevik, M. Keçiş, *Menteşeoğulları Tarihi* 25-27 Nisan 2012, Muğla, Ankara, 2016, ss. 469-499.

Menteşe Beyliği mangırır. Milas darplı olabilir.

۱۲۰ ضرب منتشه الياس بك ۸۱۴ ۱۲۱ احمد غازى خلد ملكه

Sikke Nu 119:Ç.:12X11.9 mm, A.:0.873 gr. AE. R. Mangır. *Sikke Nu 120*:Ç.:15.5X14 mm, A.:0.912 gr. AE. Mangır. *Sikke Nu 121*:Ç.:11.5X10.8 mm, A.:0.730 gr. AR. RR. Akçe. [ŞBK:Env.1853/1531/Zeno:?](#)
[KEK:Env.477/ŞBK:Env.1549/KEK:Env.5301/ŞBK:Env.600](#)

Sikke Nu 119:Ön yüzünde Mühr-ü Süleyman motifi, arka yüzünde ise sağa doğru bakar şekilde aslan motifi vardır. Anonim Mentese Beyliği mangırır.

Sikke Nu 120:Ön yüzünde dört düğümlü geçme motifi, arka yüzünde duribe Mentese yazılıdır ve İlyas Bey'e aittir. Darp tarihi, H.814/M.1411-2 yılıdır.

Sikke Nu 121:Ön yüzünde Ahmed Gazi, arka yüzünde hullide mülkehu yazılıdır. Darp yeri ve tarihi yoktur. Ahmed Gazi bin İbrahim (H.759-793/M.1377-1391) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

۱۲۳ ضرب ميلاس ۱۲۵ ضرب بلد ۸۱۸

Sikke Nu 122:Ç.:18.7X16 mm, A.:1.354 gr. AE. Mangır. *Sikke Nu 123*:Ç.:15.5X14.5 mm, A.:1.010 gr. AE. Mangır. *Sikke Nu 124*:Ç.:14.5X14.2 mm, A.:0.931 gr. AE. Mangır. *Sikke Nu 125*:Ç.:14.5X13.5 mm, A.:0.755 gr. AE. Mangır. [KEK:Env.3926/ŞBK:Env.1110/](#) [KEK:Env.5032/ŞBK:Env.1740.](#)

Sikke Nu 122:Ön yüzünde kemerli çerçeve içinde saadet düğümü, arka yüzünde düğümlü geçme motifi yer almaktadır. Anonim Menteşe mangırır.

Sikke Nu 123:Ön yüzünde duribe Milas, arka yüzünde aslan figürü sola doğrudur. Anonim Menteşe mangırır.

Sikke Nu 124:Ön yüzünde Mühr-ü Süleyman, arka yüzünde sola doğru hareket halinde kuyruğu yukarı kalkık halde aslan figürü vardır. Anonim Beylik mangırır.

Sikke Nu 125:Ön yüzünde duribe Beled, H.818/M.1415-6, arka yüzünde duribe Beled H.818/M.1415-6 yazılıdır. I. İlyas Bey, H.805-823/M.1402-1423 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Menteşeoğullarına ait bir mangırır.

Sonra yönetime gelen İlyas Bey, Osmanlı Devleti'ne karşı tekrar ayaklanmış İshak Paşa'nın saldırılarına karşı koyamayınca kaçarak Rodos Şövalyelerine sığınmıştır, böylece 1451 yılında Menteşeoğullarının hâkimiyeti sona ermiştir.

İnaloğulları-Yinaloğulları (1098-1183)

Suriye Selçuklu Meliki Tutuş, Amid (Diyarbakır) şehrini ele geçirerek, Atabek Zahireddin Tuğtegin'i buraya vali olarak (1093) atamıştır. Tutuş ve Tuğtegin'in yenilgisinden sonra bölgeye Türkmen beylerinden Sadr hâkim olmuş, ölümü üzerine yerine kardeşi İnal geçmiştir. Beyliğin ismi bu ada izafetindir.

۱۲۶ لله ۱۲۷ لله ۱۲۸ لله فھر لله كم ۱۲۹ لله شمس

Sikke Nu 126:Ç.:16.5X16 mm, A.:6.455 gr. AE. R. Follis. *Sikke Nu 127*:Ç.:26X23.5 mm, A.:7.477 gr. AE. R. Follis. *Sikke Nu 128*:Ç.:23.5X22 mm, A.:3.985 gr. AE. RRR. Follis. *Sikke Nu 129*:Ç.:23X22.5 mm, A.:4.841 gr. AE. RR. Follis. *Sikke Nu 130*:Ç.:26.5X24 mm, A.:6.876 gr. AE. RRRRR. Follis. *Zeno:?* [Zeno:?](#) [KEK:Env.4954/Zeno:119318](#).

Sikke Nu 126:Kamil Eron ve Hakan Aslan gibi bazı alan uzmanlarına göre Artukoğulları tarafından, bazılarının göre ise Diyarbakır İnaloğulları Beyliği tarafından darbettirilmiştir. Bizans sikkelerinin üzerine konturmark vurularak kullanılmıştır. Konturmarkın darbedildiği yerde "lillah" yazısı vardır.¹⁰⁰ *Sikke Nu 127*:Diyarbakır İnaloğulları Beyliği'ne ait olduğu ileri sürülmektedir, bazı alan uzmanlarına göre de Artukoğulları tarafından Bizans sikkelerinin üzerine konturmark vurularak kullanılmıştır. Konturmarkın darbedildiği yerde "lillah" yazısı vardır.¹⁰¹ *Sikke Nu 128*:Diyarbakır İnaloğulları Beyliği'ne ait olduğu ileri

¹⁰⁰ S. Kılıç, "Bizans Anonim Follisleri Üzerinde Görülen İslami Konturmarklar", *Mediterranean Journal of Humanities*, S.IV/2, 2014, s. 179-189.

¹⁰¹ Kılıç, "Bizans Anonim Follisleri...", s.179-189.

sürülmektedir, bazı alan uzmanlarına göre de Artukoğulları tarafından Bizans sikkelerinin üzerine konturmark vurularak kullanılmıştır. Konturmarkın darbedildiği yerde “lillah” yazısı vardır.¹⁰² Kamil Eron, fahr, lillah ve gim yazılarını okumuştur. Artukoğullarından Muzaffer Fahreddin Kara Arslan, H.659-693/M.1260/1-1293-4 yılları arasında hüküm sürmüştür. *Sikke Nu 129*:Ön yüzünde ayakta duran imparator, arka yüzünde Hz. İsa formu bir resmin üzerine konturmark olarak vurulan lillah ve Şems yazıları yer almaktadır, İnaloğullarının kullandığı bir damgadır. *Sikke Nu 130*:Ön yüzünde Bizans follislerinde görülen ayakta duran iki kişi, arka yüzünde ortada yer alan yıldızın üzerine konturmarkla Muizeddin Sancar Şah sikkelerinde görülen Zengi damgası vurulmuştur.

Buldukları konum gereği, güçlü beyliklerin ve devletlerin yakınında yer almaları sebebiyle ağır mücadelelere girmek zorunda kaldılar. Bölgede Anadolu Selçuklu Devleti, Artuklular ve Eyyübilerle askeri mücadelelere giriştiler. Son olarak Abbasi halifesinin emriyle Selahaddin Eyyübi, Amid’i kuşatarak ele geçirdi ve böylece 1183 yılında beylik sona ermiş oldu.

İnaloğullarına ait özel olarak darbedilmiş bir sikke ele geçirilmiş değildir, Bizans follislerine konturmark vurularak kısaltmalarla Diyarbakır ve beylik sınırlarını içine alan bölgelerde kullanılmıştır. Uzmanlar, bu sikkelerin Artuklulara ait olduğunu ama İnaloğulları’nda aynı sikkeleri kullandıklarını ifade etmektedirler.

Değerlendirme

Araplardan, Rumlardan ve Perslerden sikke darbını öğrenen Türkler (aslında İskitler döneminden beri Türkler Grek ustalara sikke darbettirmektedirler)¹⁰³ İslam sanat ve geleneğine uygun paralar kestirmişlerdir. Orta Asya’da Göktürkler’den gelen bir sikke darp

¹⁰² Kılıç, “Bizans Anonim Follisleri...”, s. 179-189.

¹⁰³ Mustafa Kalkan, Türk Devlet Geleneği İçerisinde Hâkimiyet Alameti Olarak Paralar ve Özellikleri”, *Uluslararası Dil, Tarih ve Kültür Bağlamında Türklerde Devlet Yönetimi Algısı Sempozyumu*, Bilecik, 23-23 Ekim 2017, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bildiri Özetleri, s. 1-12.

geleneği mevcuttur fakat İslam medeniyeti dairesine girdikten sonra Roma geleneğinin devamı olan sikke darbı ve tiplerini sosyal-ticari hayat içinde kullanmaya başlayacaklardır. İlk dönem sikkeleri kaba ve ağır felslerden oluşurken, zamanla sanatsal nitelik taşıyan ve nadir özellikleri olan dinar, dirhem ve felsleri de kestirmeyi öğreneceklerdir. Geçen süre içinde stilistik olarak kendilerine has sikke tarzlarını oluşturacak ve İslam dünyası içinde rahatlıkla ayrılabilen Türklere ait tipik örnekler şeklinde kabul görecektir.

Yerleşik hayata geç intikal eden ama şehirliler kadar, yerleşik medeniyet unsurlarını tamamlayarak onlarla rekabet edebilecek güce ulaşan konargöçerler, zamanla eski yaşam biçimlerinden kopacak ve benzemeye çalıştıkları gücün içine dâhil olarak farkında olmadan eski dünyalarından uzaklaşacaklardır. Bu da sikkelerinde eski damga, figür ve diğer süslemelerin yanı sıra önceden kullandıkları yazı stillerinin yok olmasına, şehirlileşen ve İslam medeniyet dairesi içinde kabul gören sikke darp geleneğini benimsemelerine neden olacaktır.

Ortaçağ toplumlarında görülen ticaret geleneği dâhilinde değerli metallere kesilen paraların kabul gördüğü bir anlayış hâkimdir. İlk dönemlerde bakır felslerin tercih edilmediği ve sadece bazı şehir devletlerinde geçerli olan bakır paraların şehir hâkimlerinin değişim değerlerini garantiledikleri durumlarda bu paraları kullanmayı tercih ettikleri görülecektir. Şehir devletleri, feodal devletler, beylikler ve büyük devletlerin kendi aralarında vardıkları anlaşma hükümlerince geçerli olan para birimleri değer kaybına uğramayan altın ve gümüş olmuştur. Bu sebeplere binaen darbedilen paralar eksiksiz gramaja ve ayar garantisine sahip olarak kesilmiş bu da ülkelerin güvenilirliklerini ve ticari hareketliliklerini artırmalarını sağlamıştır. Yolların güvenliği sağlandığı gibi, değer sisteminin ağırlık ve ayar düzeniyle oturtulduğu ülkeler, birer ticaret merkezi ve cazibe şehri haline dönüşmeye başlamıştır. Ticari canlılık, kalabalık toplulukları bu şehirlere çekecek kısa süre içinde on binleri aşan şehirler yüzbinlere dayanmaya başlayınca zamanla medeniyet merkezleri haline geleceklerdir. Bunda ticaret yollarının geçiş güzergâhı üzerinde olmaları, vergi oranları, yolların güvenliği, ülkedeki adil yargı düzeni ve barınma imkânları etkili

olmuş, bu özelliklerini kaybeden şehirler kısa süre içinde terkedilmiş, başka şehirler diğer bölgelerden çekilen halkı kendi pazar payı içine dâhil etmişlerdir.

Erken Dönem Beylikleri, Anadolu Selçuklu Devleti ve Geç Dönem Beylikleri'ne ait para birimleri, İslam dünyasında kendine has özellikleri, kabul gören metal ayarları ve ağırlık oranlarıyla aranan, değişim değeri yüksek düzeyde kabul gören sikkeler arasındaki yerlerini almıştır. Özellikle Anadolu Selçuklularına ait sikke çeşidinin çokluğu ve darbedilen paraların yüksek ayara sahip ağır para birimlerinden oluşması dönemine mührünü vurmuş, İslam dünyasında ekonomik itibar ve değişim değeri açısından devlet garantisi altında her yerde kabul gören ve bozdurulabilen sikkeler olmasını sağlamıştır.

İlhanlı sikkeleri dönemin hâkim imparatorluğuna ait özellikler taşıdığı için her yerde geçerli olmuş, dinar, dirhem ve felsleri büyük bir sahada kullanılmıştır. Bu sebeple günümüzde dahi tespit edilmemiş yerel darpların ve farklı özelliklere sahip sikkelerin bulunmadığı düşünülmekte, her geçen gün çıkan yeni sikke buluntuları da bu düşünceyi güçlendirmektedir. Anadolu'da darbedilen İlhanlı sikke örnekleri lokal-mahalli tipler olarak tanımlanmakta, herhangi bir şehir hakiminin İlhanlılar adına kestirdiği sikkeler bazen tesadüf eseri bazen de yapılan arkeolojik kazılar sırasında çıkmaktadır. Yakılmış yıkılmış, viran olmuş Ortaçağ örenlerinin (şehir kalıntılarının) içinde ya da kalelerin etrafında bulunan sikkeler, şaşkınlık yaratacak düzeyde mükemmel örneklerin gün ışığına çıkmasını sağlamaktadır.

Ülkemizde, Erken Dönem ve Geç Dönem Beylikleri üzerine çalışan akademisyen sayısının azlığı ve döneme ait kaynakların sınırlı sayıda olması, önemli bir problemdir. Her geçen gün yeni bulunan yazma ve ortaya çıkarılan sikke örnekleri ile karanlıkta kalan bazı noktaların aydınlatılması mümkün hale gelmeye başlamıştır. Örneğin son yıllarda bulunan Candaroğlu sikkeleri, Osmanlı-Candaroğlu ilişkilerinde eksik kalan noktaların aydınlatılmasında ve hangi şehirlerin askeri-idari yönetiminin kimin elinde olduğunu göstermesi açısından önem arz

etmiştir. Karadeniz bölgesinde düzenlenen askeri hareketlere ait aydınlatıcı bilgiler veren yeni sikkeler-arşiv kayıtlarındaki bilgileri sağlaştırmakta aynı zamanda arşivlere yansımayan bazı bilgilerin de edinilmesini mümkün kılmaktadır.

Yine Karamanoğullarına ait yeni bulunan sikkeler birçok yerde adı dahi geçmeyen beylerin adlarını, hangi şehirlerde hâkim olduklarını göstermekte, bölge sınırlarını çizmesi açısından Osmanlı-Karaman mücadelesinin detaylarını ortaya koymaktadır. Siyasi-askeri tarihin detaylarına malik olanların, derin nitelikli analizleri numizmatik verilerle muhkemleştirildiğinde ilginç sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Bütün disiplinler, multidisipliner olarak kullanıldığında, insanlık tarihi açısından akıllara durgunluk veren verilere ulaşma imkânlarını sağlama yönüyle mükemmel sonuçlar doğurmaktadır. Biyogenetik, biyo-kimya, genetik, fiziki antropoloji, numizmatik, klimatoloji, istatistik vd disiplinler son yıllarda elde ettiği verilerle bazı disiplinleri besleyerek olağanüstü nitelikteki metodolojik verileri bu disiplinlerin hizmetine sunmuştur. Ortaya çıkan çalışmalar da değerli verileri insanlık tarihinin kullanımına sunmaya başlamış ve bilinen birçok yanlış doğru, son araştırmalarla yerini gerçek tarihe bırakmaya başlamıştır.

Kaynakça

ARTUK, İ., C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

_____, Cevriye Artuk, *Artukoğulları Sikkeleri*, Alemdar Ofset, İstanbul 1993.

AYDIN, Şennur, vd., *Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri*, C.II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.

AYKUT, Şevki Nezihi, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri*, C.I, I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220), Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

AYÖNÜ, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

BLAIR, Sheila S., "The Coins of the Later İlkhanids, A Typological Analysis", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 26, No 3, 1983,

pp. 295-317.

DİLER; Ömer, *İlhanlar. İnan Moğollarının Sikkeleri*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2006.

ENDER, Celil, Karesi, *Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları*, Ender Nümismatik Yayınları, İstanbul 2000.

GORDLEVSKİY, V. A., *Küçük Asya'da Selçuklular*, Terc. A. İnan, Yay. Haz. T. Omorov, TTK Yayınları, Ankara 2019.

GÖDE, Kemal, *Eratnalılar 1327-1381*, TTK Yayınları, Ankara 2000.

GÖK, Halil İbrahim, *Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu)*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

İZMİRLİER, Yılmaz, *Anadolu Selçuklu Paraları*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2010.

_____, *Aydinoğulları Beyliği Paraları*, Özel Yayın, İstanbul 2005.

KALKAN, Mustafa, Türk Devlet Geleneği İçerisinde Hâkimiyet Alameti Olarak Paralar ve Özellikleri”, *Uluslararası Dil, Tarih ve Kültür Bağlamında Türklerde Devlet Yönetimi Algısı Sempozyumu*, Bilecik, 23-23 Ekim 2017, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bildiri Özetleri, s. 1-12.

KILIÇ, S., “Bizans Anonim Follisleri Üzerinde Görülen İslami Konturmarklar”, *Mediterranean Journal of Humanities*, S.IV/2, 2014, s. 179-189.

KOUYMJANK, D., “A Numismatic History of Southeastern Caucasia and Adharbayjan Based on Islamic Coinage of the 5th/11th to the 7th/13th Centuries”, *Ph. D. Diss.*, Colombia Univ., 1969, p. 160-163.

_____, “The Unique Coin of the Shirvanshah Minuchihr II Dated A.H.555/1160 A.D.”, *Studies in Honor of George C. Miles*, Beirut 1974, pp. 339-346.

MERÇİL, Erdoğan, *Kirman Selçukluları*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

PERK, H., H. Öztürk, *Eratna Kadı Burhaneddin ve Erzincan (Mutahhaten) Emirliği Sikkeleri*, Haluk Perk Müzesi Yayınları, İstanbul 2008.

PERK, Haluk, Hüsnü Öztürk, *Candaroğulları Beyliği Sikke Definesi*, Türk Nümismatik Derneği Yayınları, İstanbul 2003.

POLAT, M. Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

SEVİM, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2000.

_____, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yayınları, Ankara 2002.

_____, *Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

SEYFEDDİNİ, M. A., *Manetü İlhanov XV Veka, İzdatelstva Akademi Nauk*, Baku 1968, s.201-217.

TEOMAN, Betül, G. Teoman, "Germiyanoğulları Beyliği Sikkeleri", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, Germiyanoğulları Beyliği*, Kütahya, 8-10 Mayıs 2014, ss.169-200.

_____, "Aydınöğulları Darphanelerinde Basılan Sikkeler", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.I, Mayıs 2018.

TEOMAN, Gültekin, Betül Sağıt Teoman, "Sahillerin Sultanları ve Sikkeleri", *Uluslararası Batı Anadolu Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu II*, Ed.:A. Çevik, M. Keçiş, *Menteşeoğulları Tarihi 25-27 Nisan 2012*, Muğla, Ankara, 2016, ss. 469-499.

TEVHİD, Ahmed, *Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Katalogu, Türkistan Hakanları, el Sebüktegin, Horasan ve Irak Selçukileri, Beni Salduk, Beni Mengüc, Danişmendliler, Rum Selçukileri, Karaman, Aydın, Saruhan, Mıntıka-i Germiyan ve İsfendiyaroğulları, Beni Eratna, Karakoyunlu, Akkoyunlu Meskûkâtı*, Mahmud Bey Matbaası, Kostantiniye 1321.

UYKUR, Ramazan, *El Cezire (Cizre) Zengi Atabeglerinin Sikkeleri*", *TOD*, Mart 2018, Yıl:11, S.XXXIII, s.28-29.

_____, *Madenden Yansıyan Tarih Artuklu Sikkeleri*, AKM Yayınları, Ankara 2017.

İnternet Siteleri

http://db.stevealbum.com/php/lot_auc.php?site=2&sale=20&lot=392&lang=1 (19.02.2020)

http://db.stevealbum.com/php/lot_auc.php?site=2&sale=27&lot=623&lang=1 (18.01.2020).

http://medievalcoins.ancients.info/cgi-bin/webdata_coinbase.pl?fid=1134082145.019&query=%26Ruler%3DQutb%2BaDin%2BMawdud%2Bbin%2BZangi%26pagenum%3D1%26cgifunction%3DSearch&cgifunction=form (3.01.2020)

http://medievalcoins.ancients.info/cgi-bin/webdata_coinbase.pl?fid=1134082145.04&query=%26Ruler%3DQutb%2Bal-Din%2BMuhammad%2Bbin%2BZangi%2BII%26pagenum%3D1%26cgifunction%3DSearch%3Dcgifunction=form (13.07.2019)

http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1112961882&query=pagenum%3D1%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DTaghay%2520Timur&cgifunction=form (24.05.2019)

http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1128348388&query=pagenum%3D19%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DAbu%2520Sa%2527id&cgifunction=form (22.05.2019)

http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1176233422&query=pagenum%3D8%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DAbu%2520Sa%2527id&cgifunction=form (7.04.2018)

http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1252747233&query=pagenum%3D6%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DArghun&cgifunction=form (21.02.2020)

http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1359385320&query=pagenum%3D4%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DGhazan&cgifunction=form (11.01.2018)

https://db.stevealbum.com/php/lot_auc.php?site=1&sale=17&lot=619&lang=1 (4.03.2018)

<https://www.bidder.ch/auctions/leu/browse?a=304&l=282084> (16.12. 2019)

<https://www.bidder.ch/auctions/leu/browse?a=304&l=282093> (16.12. 2019)

<https://www.bidder.ch/auctions/numismatikaumann/browse?a=211&l=198053> (11.12. 2019)

<https://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=4250888&AuclD=4456&Lot=2078&Val=610566181e9d12e18875e3999c426816> (8.02. 2019)

<https://www.sixbid.com/browse.html?auction=3623&category=83270&lot=2987956> (17.02. 2019)

https://www.vcoins.com/en/stores/alibaba_coins-244/world_coins/islamic_coins-29617.aspx?#! /category/ islamic_coins/ ?id Category

=29617&searchDisplayAsList=False&searchMaxRecords=100&store_order_by
=dateadded_desc&countitems=2&changeDisplayList=&page=1 (8.02. 2019)

https://www.academia.edu/38068954/Karamanogullari_Sikkelerine_Genel_Bir_Bakis (24.04.2020).

www.altaycoins.com

www.balcoins.com

www.eroncoins.com

www.parakoleksiyon.com

www.tokakte.dk

www.rasmir.com

www.stevealbum.com

www.zeno.ru

Kısaltmalar

EOK: Env. Nu. Erol OLCAŞ Koleksiyonu Envanter Numarası

KEK: Env. Nu. Kamil ERON Koleksiyonu Envanter Numarası

ŞBK: Env. Nu. Şevkullah BAL Koleksiyonu Envanter Numarası

YAK: Yiğit ALTAY Koleksiyonu

YAK:ID. Yiğit Altay Koleksiyonu Envanter Numarası.

